

I N H O U D S O P G A V E

Open brief aan de Minister-President FLORIS VAN DEN BERG	2	Een geregisseerd levenseinde ENNO NUY	22
Debat tussen vrijdenkers en humanisten PAUL HOPSTER	4	Onder het tapijt LEON WECKE	22
Waarom ik geen humanist word ANTON VAN HOOFF	5	Godsdienst privé PAUL HOPSTER	23
Wie vuil spuit is dom ENNO NUY	6	<i>Boekbesprekingen</i> Adriaan Koerbagh in het Engels vertaald WIM DE LOBEL	24
Meld-me-niet-register LEON WECKE	7	Het leed van het lot ontleed JEROEN HOPSTER	25
Vrije Gedachten CEES VEEGER	8	Peter J. Bowler – Darwin...off the record ENNO NUY	29
Een goed gesprek GERHARD ELFERINK	11	Oud-West MENNO WIGMAN	30
‘Laat mij u ontlasten’ JAAP VAN DEN BORN	16	De Canon van de Godsdiensthyserie JAAP VAN DEN BORN	31
De Januskop van de cultuur FONS TEL	17	Spiegeltjes en kraaltjes HANS LOUIS KOEKOEK	32

Open brief aan de Minister-President

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denktank Center for Inquiry Low Countries

Bunnik, 17 februari 2012

Geachte premier Rutte,
Beste Mark,

Het is mijn gewoonte niet om politici te schrijven, maar door de ernst van de globale ecologische crisis, die ik als milieufilosoof bestudeer, voel ik mij verplicht deze open brief aan je te schrijven. Wij Nederlanders hebben er hier en nu geen last van, maar wat gaat Nederland doen wanneer over enkele decennia de olie op is, wanneer de vis uit de oceanen is verdwenen – mede dankzij de (gesubsidieerde) Nederlandse vissersvloot – en de gevolgen van klimaatverandering in Nederland merkbaar zullen zijn? Wat is, kortom, het lange-termijnbeleid, voor een duurzaam en welvarend Nederland?

De huidige generatie Nederlanders leeft in historisch en geografisch ongekend grote welvaart. Maar die welvaart is fragiel, want gebaseerd op eindige fossiele brandstoffen. De olie raakt op en duurzame alternatieven lijken ver weg. Energiewinning is een groot probleem, maar dat uit zich niet in de huidige politiek. Beleidsmakers lijken stilzwijgend uit te gaan van onuitputtelijke natuurlijke hulpbronnen en de oneindige ecologische draagkracht van de aarde – het zogenaamde ‘ezeltje-strekje’-syndroom. De huidige economie en het politieke beleid zijn gebaseerd op het korte termijn eigenbelang van Nederlanders hier en nu. Hoewel het niet mogelijk is om precies in de toekomst te kijken, is het niet onredelijk om te stellen dat ons gedrag toekomstige generaties ernstig schade toebrengt.

De draagcapaciteit van de aarde is eindig en wij mensen hebben een impact op die draagcapaciteit. Vergelijk het met een lift, daar kan een maximaal aantal mensen in. Zolang er niet teveel mensen in de lift staan is er niets aan de hand. Echter wanneer de draagcapaciteit wordt overschreden is er een acuut en groot probleem. Voor de aarde geldt dat de impact wordt bepaald door twee factoren: de hoeveelheid mensen vermenigvuldigd met hun gemiddelde ecologische voetafdruk. De wereldbevolking blijft in hoog tempo toenemen. Ook in Nederland groeit het aantal, zij het minder explosief. Sinds de Industriële Revolutie is de gemiddelde ecologische voetafdruk flink groter geworden. De Club van Rome heeft in 1972 met het rapport *The Limits to Growth* gewaarschuwd dat de groei van de impactfactor niet oneindig door kan blijven gaan omdat de draagkracht eindig is. Het tragische is dat sinds het rapport uitkwam, ondanks alle maatregelen en bewustwording, zowel de bevolking als de gemiddelde ecologische voetafdruk zijn toegenomen. De impact van ons dichtbevolkte welvarende land is groot. Nederland heeft derhalve een onevenredig groot aandeel in het zich ontwikkelende ecologische drama.

Het duizelt je wanneer je de aard en omvang van de ecologische crisis tot je door laat dringen. De ecologische crisis is de crisis om wakker van te liggen, veel meer dan de financiële crisis. Toch is het mogelijk om een eenvoudig moreel principe als leidraad te nemen. Het liberalisme is daarvoor een inspiratiebron. Een van de uitgangspunten van liberalisme is het ‘niet schaden principe’ van filosoof John Stuart Mill, zoals hij betoogde in *On Liberty* (1859). Hij komt hierin tot de slotsom dat alles is geoorloofd, mits anderen geen schade wordt berokkend. Mills uitgangspunt is een machtig ethisch en politiek filosofisch principe. De vraag is echter: op wie is Mills principe van toepassing? Dat is een fundamentele vraag in de ethiek: wie hoort er bij de morele club? Filosoof Peter Singer pleit ervoor dat het vermogen tot lijden bepalend is of iets in de morele cirkel wordt toegelaten of niet. Zodoende meent hij dat naast alle mensen op deze wereld, ook toekomstige generaties en zelfs dieren bij de morele club horen. De ongemakkelijke waarheid omtrent de toepassing van Mills niet-schaden principe is dat het ons confronteert met het morele tekort van onze huidige levensstijl en ons economisch en politiek bestel. Toekomstige generaties, mensen in ontwikkelingslanden, en dieren, met name dieren in de intensieve veehouderij, zijn er het slachtoffer van.

Los van morele argumenten, zullen de industrie, de transportsector en de op fossiele brandstoffen gebaseerde intensieve landbouw en veeteelt, drastisch veranderen wanneer de oliebronnen uitgeput raken. We staan voor een fundamentele keuze: of zelf uit vrije wil veranderen, of wachten tot de klap komt. Maar, in dat laatste geval, zadelen we anderen op met de consequenties van onze nalatigheid.

Mark, het kan zo niet langer. Kennis over de aard en ernst van de milieucrisis is voorhanden. Wegkijken is onethisch en leidt tot ernstige schade op grote schaal. We moeten aan de lange termijn denken en aan de gevolgen die ons handelen (collectief en individueel) heeft. Het huidige neoliberale op kapitalistische groei-economie gebaseerde paradigma is (kennelijk) niet in staat het tij te keren. Dit systeem brengt weliswaar welvaart voor een kleine groep, namelijk de Nederlanders anno nu, maar het veroorzaakt ook veel leed en het brengt toekomstige generaties in gevaar. Dit politiek-economisch systeem is gebaseerd op roofbouw – wij beroven toekomstige generaties van delfstoffen, en andere natuurlijke hulpbronnen, en laten hun als dank vervuiling en degradatie van ecosystemen na. Het huidige (neo)liberale discours heeft grote morele blinde vlekken met veel slachtoffers tot gevolg, alleen zijn die slachtoffers aan het zicht onttrokken. De dieren in verscholen stallen, de ongeboren generaties en de mensen in ontwikkelingslanden die lijden onder de gevolgen van de globale economie, in bijvoorbeeld sweat shops en coltanmijnen, hebben geen stem.

Het is moeilijk om een gevoel van urgentie vast te houden. Er zijn immers vele zaken om je mee bezig te houden – als premier heb je vast veel alledaagse beslommeringen - en ten tweede is er hier – op het eerste gezicht - in Nederland niets te merken van de ecologische crisis. Die beslommeringen kunnen je blik afleiden van de fundamentele (energie- en milieu)problemen. Het negeren van de lange termijn maakt de problemen alleen maar groter. Het is belangrijk om te beseffen dat het milieuprobleem veel meer omvat dan alleen klimaatverandering. Het probleem is dat wij collectief interen op het natuurlijk kapitaal van de aarde. Om het probleem in economische termen uit te drukken: in plaats van comfortabel te rentenieren en te leven van de rente van het natuurlijk kapitaal van de aarde geven wij (een klein deel van de mensheid) een groot feest en jagen we het (natuurlijk) kapitaal er in rap tempo doorheen, zodat toekomstige generaties noch het kapitaal, noch de rente daarvan hebben. De essentie van ons huidige (kapitalistische) systeem is: wij de lusten, zij de lasten. Als het al niet te laat is moeten we in ieder geval trachten de negatieve gevolgen zoveel mogelijk te beperken.

Laten we Nederland daarom omvormen tot een duurzaamheidsmodel voor de wereld: Nederland als ecotopia. Het ideaal van de kenniseconomie komt hier van pas. Die kenniseconomie kan worden toegepast op het creëren (en exporteren) van een duurzame samenleving. Duurzame innovaties zijn hierbij essentieel. Het is van fundamenteel belang dat er niet alleen wordt gestreefd naar technologische innovaties, er moeten ook diepere veranderingen komen, zoals een herwaardering van de natuur en een bewustwording van de plaats die de mens in het ecosysteem inneemt. De mantra van de continue economische groei moet plaats maken voor een duurzame steady state economie. Een belangrijk begin is een stop op het bouwen van nieuwe elektriciteitscentrales en streven naar minder energieverbruik enerzijds, en in zetten op duurzame energie in de vorm van wind- en zonne-energie (en andere duurzame alternatieven) anderzijds. Uitputbare grondstoffen, zoals fossiele brandstoffen zouden zolang ze nog voorhanden zijn, gebruikt moeten worden om een duurzame infrastructuur te bouwen; een infrastructuur waar toekomstige generaties wat aan hebben. Nederland heeft de potentie om een ecotopia te worden. Het UN Earth Charter (2000) kan een leidraad zijn voor zo'n duurzame samenleving.

Deze ecologische transitie hoeft allerminst negatief te worden opgevat. De levenskwaliteit in Nederland kan nog een stuk omhoog. Geluk hangt, boven een welvaartsdrempel, niet af van nog meer consumptiegoederen. Het gaat niet om kwantiteit, maar om kwaliteit.

Ik hoop dat mijn schrijven bijdraagt aan een ecologische Gestalt switch en duidelijk maakt hoe de schijn van welvaart en zekerheid bedrieglijk is. Ik ben graag bereid mijn betoog mondeling toe te lichten en mee te helpen aan het bevorderen van een betere, duurzamer wereld, met minder leed.

Met verontruste groet,

Dr. Floris van den Berg is milieufilosof en auteur van o.a. *Filosofie voor een betere wereld*. (Deze brief is op persoonlijke titel geschreven).

Debat tussen vrijdenkers en humanisten

PAUL HOPSTER (1940) gepensioneerd psycholoog en redacteur van De Vrijdenker

Op 19 januari 2012 werd in de Universiteit van Humanistiek in Utrecht gedebatteerd over de houding van vrijdenkers en humanisten tegenover religie. Dat debat kreeg een vervolg in e-mails en op de website van Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. De belangrijkste (deel)onderwerpen van debat bleken mijns inziens te zijn: vrijdenken en dogma's, vrijdenken en wetenschap, vrijdenken en humanisme en vrijdenken en (strijd tegen) religie.

Vrijdenken en dogma('s)

In humanistenkringen wordt nogal eens beweerd dat vrijdenkers dogmatisch, of, nog erger, fundamentalistisch zijn. Dat nu is onzin. Integendeel: vrijdenken is antidogmatisch, geloof is dogmatisch. De godgelovige accepteert zonder bewijs het bestaan van (een) god. God is een dogma. Voor de gelovige MOET er een god bestaan, anders kan/wil hij niet begrijpen hoe mensen zijn ontstaan, anders dan via schepping; en kan hij de dood niet accepteren, anders dan via hemel, hel of hiernamaals. Ook het ietsisme is dogmatisch; voor de ietsist MOET er toch wel iets zijn. Voor de vrijdenker is niets onkenbaar, onbetwifelbaar, ondenkbaar, onvoorstelbaar.

Vrijdenken en wetenschap

De uitspraak van een humanist: het atheïsme lijkt de wetenschap te willen inhalen in het bestrijden van religie, is onzin.

De wetenschap wil niet per se religie bestrijden, maar alles dat in de weg staat van een wetenschappelijke houding en heeft de wens om alles te (mogen) onderzoeken. Religie hoort niet tot de wetenschap, maar tot de verbeeldingsuitingen van de mens, zoals spel, literatuur, poëzie, theater.

Het geloof moet consequent gescheiden worden van de wetenschap. Wat in heilige boeken staat heeft niets te maken met wetenschappelijke kennis en wetenschappelijk onderzoek. Deze wetenschappelijke kennis en onderzoek moeten via onderwijs en opvoeding worden overgedragen op eigen en andermans kinderen en meer dan op hen: op iedereen die open staat voor nieuwe informatie.

Vrijdenken en humanisme

Het humanisme kent een religieuze en een atheïstische tak. Dat zou voor het vrijdenken onmogelijk zijn. Er bestaat geen religieus

vrijdenken. Zowel het religieus als het atheïstisch humanisme verzetten zich tegen religiositeit, dogmatisme en fundamentalisme. Maar bestaat er wel een religieus humanisme zonder religiositeit? Niet-religieuze religie? Wat moet ik mij daarbij voorstellen? Mij lijkt een atheïstisch humanisme een onmogelijkheid. De humanist formuleert dat zo: een humanisme dat religie uitsluit is incompleet. Dat geldt uitdrukkelijk niet voor het vrijdenken.

Vrijdenken en (strijd tegen) religie

Er zijn vrijdenkers die het geloof in god een ziekte noemen, een ziekte die moet worden bestreden d.m.v. propaganda en door het honen en bespotten van gelovigen. Dat is volgens mij echter niet de algemene mening van vrijdenkers. Voor de meeste vrijdenkers lijdt de gelovige niet aan een ziekte, verdient hij (de gelovige) ook niet bestreden te worden, verdient het ook niet om gehoond en bespot te worden zo lang... hij verkeert tussen soortgenoten op erkende geloofsplaatsen (kerk, tempel, moskee) en zolang... hij zich houdt aan de wet. Voor de gelovigen en voor de godsdiensten gelden geen uitzonderingen, gelden geen voorrangsposities. Geloof dient ook niet gekoppeld te worden aan rechtsstaat en politiek.

Geloof is wijd en zijd verbreid. Geloof is zeker niet uitzonderlijk. Maar wat is dan geloof? God is een waan, godsdienst is een waansysteem en wegens zijn verspreiding een collectieve waan. Collectieve wanen zijn nauwelijks te bestrijden, alleen kan er een alternatief geboden worden aan de wanende: een wereld waarin zowel rationaliteit als verbeeldingskracht richtsnoer voor handelen zijn. Hoewel geloof een waansysteem is, hoeft deze waan niet verboden of bestreden te worden, zolang dat geloof een privézaak is en blijft.

Het geloof moet consequent gescheiden worden van de wetenschap.

Waarom ik geen humanist word

ANTON VAN HOOFF (1943) klassiek historicus te Nijmegen en sinds 2009 voorzitter van De Vrije Gedachte www.devrijegedachte.nl

Het was een opwindende avond, die 19de januari op de Universiteit voor Humanistiek. Het ging om een debat dat zijn oorsprong vond in de opwindende poster voor de atheïsmedag 'Lekker zonder god' (25 juni 2011) onder de UvH-studenten had veroorzaakt.

Een van de studiosi schreef: 'De toon van de aankondiging vond ik eerlijk gezegd behoorlijk uitsluitend en stigmatiserend overkomen.' Een ander bespeurde 'een voorliefde voor het eigen volk [...] een zeer grote afkeer voor andere mensen, in deze instantie dus alle gelovigen en kwakzalvers [...] Hoe kun je van vrijheid (of gelijkheid) spreken als je niet vrij bent om je geloof te belijden zoals jij dat wilt? [...] ook de stichting (*sic*) De Vrije Gedachte als extreem rechtse (*sic*) organisatie hoort bij degenen die uitgezonderd moeten worden om bij ons een bijeenkomst te houden.' Hij vond de posters 'zeer aanstootgevend'. Een derde was absoluut niet van plan 'om de bijeenkomst van deze enge club te bezoeken'. Nummer 4 vond dat de UvH zulke 'dehumaniserende bewegingen' moest weren. Het zou hem 'niet verbazen als Wilders zaterdagmiddag onze achtertuin in komt lopen om als gastspreker op te treden.'

Het was aan mij, eerzaam sociaal-democraat sinds 1966 ('De Nacht van Schmelzer'), als voorzitter van deze 'enge', 'rechtse' club om het debat te openen. Ik schetste mijn eigen 'ontkering': als eerstejaars student klassieken las ik het hele testament in het Griekse origineel: als het christendom een boodschap had, moest die in dat heilige boek te vinden zijn. Ik vond alleen een mythe. Alleen al door de 4 evangelies naast elkaar te leggen zie je dat de verhalen steeds sterker worden: steeds meer mensen zouden Jezus na de opstanding hebben gezien. De overeenkomsten met andere Antieke goeroes, zoals Apollonios van Tyana, is frappant. Als klassiek historicus meen ik wel dat er een Jezus van Nazareth heeft geleefd. Het is duidelijk dat rond een historische kern volgelingen achteraf zijn gaan fabuleren. Verder hebben we het getuigenis van Tacitus die uitlegt waar de naam 'chrestiani' vandaan komt. 'De naamgever is Christus die tijdens

het bewind van Tiberius van gouverneur Pontius Pilatus de doodstraf had gekregen' (*Jaarboeken* 15,44). En het allersterkste bewijs is voor mij dat de Antieke bestrijders van het christendom, die veel dichter bij de bronnen stonden dan wij, nooit het bestaan van Jezus in twijfel hebben getrokken, terwijl dat als argument sterker was geweest dan wat ze wel aanvoerden: Jezus was het product van een scharrel van Maria met de Romeinse soldaat Panthera; om haar schande te verhullen zei ze dat god haar bezwangerd had.

Ik liet mijn denominatie 'rooms-katholiek' uit het bevolkingsregister schrappen en stak nooit onder stoelen of banken dat ik godvrij was. Toch voelde ik geen aandrang om lid te worden van het Humanistisch Verbond. De club was en is mij te klef, te zweverig. Ze stelt zich te veel als een tegenkerk op, lijdend aan het 'ik-ook-syndroom'. Hebben de kerken geestelijke verzorgers? Wij ook! Krijgen hun opleidingen onderwijssubsidie? Dan hebben ook wij recht op een heuse universiteit (zo heeft Utrecht net als Kampen twee bijzondere universiteiten, naast de UU).

Voor mij kwam het moment 'iets aan mijn ongelof te doen' toen Paul Cliteur, oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond, in de pseudowetenschap van Francesco Carotta tuinde ('Jezus is Caesar'). In de uitzending van NOVA van 23 december 2002 noemde hij Carotta's theorie een 'ontdekking die gelijk staat aan de denkbeelden van Darwin en Galileo en die de hele cultuurgeschiedenis omver gooit.

Ik ben er best trots op dat ik in het artikel dat Wikipedia aan hem wijdt, word genoemd als degene die hem heeft gehoond om zijn ontstellend gebrek aan wetenschappelijke skepsis. Hij draagt mij die hoon zo na dat hij

zijn lidmaatschap van DVG opzegde toen ik jaren later bestuurslid werd. Hij weigerde op de atheïsmedag van 2009 te spreken als ook ik daar een voordracht zou houden. Wie had het daar over de typische humanistische deugden van redelijkheid, tolerantie en vrijzinnigheid?

Internationaal is 'humanisme' praktisch synoniem met atheïsme. Buitenlandse bezoekers zijn verbluft over het gebrek aan dit seculiere humanisme op de UvH. Er wordt aan meditatie, spiritualiteit en zingeving gedaan. De inmiddels overleden rector Maso geloofde in voortbestaan (hij is bij mijn weten nog niet verschenen). Bij zulke verschijnselen beginnen bij mij de geestelijke weeën.

De gesprekjes die ik na afloop van de discussie met enkele aanwezigen voerde, deden mijn skepsis nog toenemen: een dame deelde mij mee dat de New Age eraan zat te komen. De studenten (vooral studentes) leken mij

weggelopen uit een meisjeskostschool of een sociale academie uit de jaren 70.

Het tegenpleidooi van prof. Dr. Harry Kunneman kwam erop neer dat zij zulk mooi onderwijs verzorgen. Binnen het onderwijsprogramma coördineert hij het blok zingeving, raadswerk en postmoderniteit. Ja, vrouwenbesnijdenis kwam ook wel aan de orde, verklaarde hij op de vraag van Floris van den Berg. In module M3 keken de studenten naar een film daarover. Ik zat naast hem op de eerste rij van de barstensvolle zaal; hij zat gewoon te schuimbekken toen Floris – inderdaad niet erg tactvol – zijn bezwaren tegen de UvH onder woorden bracht. Floris is en blijft lid van het Humanistisch Verbond, hopend op een zege van de Rede. Ik denk er minder dan ooit over lid van het HV te worden. Misschien moeten we het woord 'humanistisch' maar uit onze beginselen schrappen.

Wie vuil spuit is dom

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer; was van 2007-2011 hoofdredacteur van 'De Vrijdenker'

De PVV website wordt bovenaan gesierd met grote koppen zoals: "Kun je niet beter terugkeren?" en "Schaamteloze dieven" en "Oost-Europeanen worden steeds criminel, ze worden werkloos en gaan stelen". Daarmee zijn alle Oost-Europeanen in één keer weggezet als tuig. Vervolgens mag je anoniem invullen of ze aanleiding geven tot overlast, geluidsoverlast, parkeeroverlast, dronkenschap, verloedering of iets anders (mag je zelf invullen). En tot slot mag je aankruisen of er sprake is van baanverlies.

Zelf vindt Wilders dit een fantastische website die niet discrimineert. In werkelijkheid betreft het hier de grootste vuilspuiterij in de Nederlandse politiek sinds decennia. Het is begrijpelijk en terecht dat ambassadeurs van de Midden- en Oost-Europese landen hiertegen protesteren, zoals het ook begrijpelijk en terecht is dat het Europees Parlement hier schande van spreekt.

Ook het bedrijfsleven maakt terecht bezwaar tegen deze walgelijke xenofobie die maar weer eens duidelijk maakt hoe gevaarlijk deze Wilders is. Maar de PVV-leider wil van kritiek niet weten. Het buitenland moet zich niet met ons bemoeien. Zo simpel is dat.

De PVV is even dom als zij walgelijk is. Wie op Europees niveau zaken wil doen, wie aan Schengen wil morrelen, wie de afdracht aan Europa wil verminderen, wie het Europees immigratiebeleid wil aanscherpen, die heeft

steun van Europese partners nodig. Die steun zal Nederland nu niet gemakkelijk meer verwerven. Het buitenland vertrouwt ons niet langer. Het buitenland neemt – terecht – geen genoegen met de vaste Rutte-repliek dat de PVV niet in de regering zit. Hij mag in materiële zin gelijk hebben, *de facto* danst deze regering naar het pijpen van de PVV.

Op zich heeft Rutte gelijk als hij zegt de PVV en hun gedachtegoed niet groter te willen maken dan strikt noodzakelijk is. Anderzijds echter is hij premier van de Nederlandse regering en dient hij ons aller belang, ook het uwe en het mijne. En ik zou graag zien dat mijn premier zich distantieert van de smerigheid van de PVV. Ik wil niet leven in een land waar lieden als Wilders het hoogste woord kunnen krijgen en ervoor zorgen dat je je schaamt Nederlander te zijn.

Meld-me-niet-register

LEON WECKE (1932, Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor Conflictanalyse en -Management (CICAM) van de Radboud Universiteit Nijmegen

Het werkwoord 'melden' heeft voor mij geen positieve associatie: ooit mocht ik mij als dienstplichtig militair van het Garderegiment Jagers melden bij de hogere in rang met: 'Jager Wecke meldt zich'. Na enig wangedrag werd ik overgeplaatst naar het boerenregiment 'Oranje Gelderland' waar het melden met: 'dienstplichtig soldaat Wecke' volstond om daarna ook daar de mij toekomende straf voor ongeoorloofd gedrag in ontvangst te nemen. Een serieus negatieve klank had 'melden' tijdens de Duitse bezetting. In de oorlog moesten Nederlanders zich immers melden voor de Arbeitseinsatz in Duitsland, en Joden, voor zover niet al bijeengedreven, voor hun vernietiging in Auschwitz en andere oorden van verschrikking.

Tal van meldpunten werden en worden ingesteld voor o.m. kindermisbruik, dierziekten en milieuvervuiling tot aan hondendoep toe. Ook anoniem kan misdaad gemeld worden. Maar er zijn geen meldpunten voor positieve zaken als gelukte oplossing van (kleine en grote) conflicten, initiatieven tot bestrijding van diverse vormen van leed of voorbeelden van mens- dan wel diervriendelijk gedrag. De laatste spraakmakende loot aan het meldpuntfront is de site van Wilders' PVV met de oproep om Oost-Europeanen te melden die zich op welke wijze dan ook onbehoorlijk zouden hebben gedragen. Nu is het de vraag natuurlijk of je hieraan aandacht moet besteden. Meer aandacht is immers een van de doelen die worden nagestreefd, dat geldt evenzeer voor de PVV-aanhanger als voor de zogenaamde terroristen van Al-Qaeda. Helaas is de oproep meer dan alleen een zoveelste overschrijding van wat ook vanuit een opvatting over meningsvrijheid niet bijzonder aanvaardbaar lijkt. En natuurlijk zullen Polen en andere Oost-Europese mede-Europeanen wel eens over de schreef gaan, zoals Nederlanders dat ook doen en deden, zowel in onze koloniën als in het eigen land en op onze vakantiebestemmingen. Vooral Polen blijken het mikpunt van Wilders' laatste publiekscampagne te zijn. Overigens, Polen hebben indertijd onder meer bij Arnhem en in Brabant voor onze bevrijding met hun leven betaald. Nu zal men zeggen: dat waren niet deze Polen. Nee, dat zijn ze ook niet. Net zo goed als de Amerikanen van Bush, die niet zo lang geleden een onafhankelijk land binnenvielen, niet de Amerikanen zijn die in '44 en '45 hun leven

voor ons (en hun eigen) land gegeven hebben. Het gaat nu om de hedendaagse Poolse chauffeur, aspergesteker of klusjesman. Onrustbarend is niet dat sommige Oost-Europeanen – overigens ook Nederlanders, Fransen, Amerikanen en IJslanders – in Nederland wel eens geluidsoverlast veroorzaken of anderszins de toorn van sommige landgenoten opwekken. Onrustbarend is het feit dat een paar miljoen Nederlanders een dergelijk meldpunt kennelijk toejuichen. Zorgen baart onze huidige staat van geestelijke volksgezondheid. Wantrouwen en vreemdelingenhaat zijn een gegeven die door Wilders en de zijnen dankbaar als roerijzer in de Nederlandse onderbuik worden aangewend. En

Onrustbarend is het feit dat een paar miljoen Nederlanders een dergelijk meldpunt kennelijk toejuichen.

natuurlijk, er is nogal wat onvrede: meer werklozen, geen loonsverhoging, voor een deel van ons ontslag, slechtere gezondheids-

zorg en onderwijsvoorzieningen, hogere pensioenleeftijd. Men wordt geconfronteerd met kennelijk machteloze politici, die met onvoldoende inzicht en bevoegdheden de huidige economisch-financiële crisis een beetje bijsturen maar niet oplossen. We leven in een wereld waarin het individu en niet de maatschappij het meest van belang geacht wordt. Een wereld ook waarin met brood en spelen de Romeinse keizers van weleer naar de kroon gestoken wordt. Solidariteit met de medemens heeft in ons soort maatschappijen voor eigenbelang plaatsgemaakt. In die wereld wordt gemakkelijk voor frustratie een zondebok gevonden en die is uiteraard buiten de eigen maatschappij aanwezig: de vreemdeling, die de brutaliteit heeft zich binnen onze grenzen te begeven en daar ook nog te willen

werken en daarmee onze werkplekken bezet. Het mes snijdt aan meerdere kanten. De frustratie wordt gekanaliseerd in de richting van de ander en heeft geen negatieve gevolgen voor de gefrustreerde. En juist door de ander als een vermeldenswaardig kwaad te situeren wordt de melder ervan meer waard. Door de ander te stigmatiseren wordt immers de eigen identiteit ten goede onderstreept. Het hele proces heeft ook nog een cohesieve functie: het leidt tot nog meer eensgezindheid bij de meute die het negatieve vreemdelingenbeeld erop nahoudt. Wat daartegen te doen? Misschien kan de politieke oppositie in Nederland ook een meldpunt gaan instellen voor het aangeven

van lieden die men ervan verdenkt aangifte te hebben gedaan bij het 'Polenmeldpunt'. Maar volgens PVV vermelding gaat het al om een vijftigduizend aangiften. Dat zou dus een hele klus worden om een en ander betrouwbaar te achterhalen. Misschien is het daarom beter een 'Meld-me-niet-register' te openen, waarin iedere in Nederland werkzame persoon kan worden opgenomen. En zoals nu toch al gebruikelijk worden de boosdoeners onder hen wel door de strafrechter achterhaald. Een 'Meld-me-niet-register', misschien geen gek idee. Burger Wecke meldt zich daarvoor bij dezen.

Vrije Gedachten

CEES VEEGER (1929, Amsterdam) emeritus hoogleraar biochemie in Wageningen, kritisch volger van ontwikkelingen in de politiek en wetenschap, klokkenluider

De titel 'De biologische functie van religie' van de voordracht van Ronald Plasterk voor de Anton Constandse Vrijdenkerslezing op 5 november 2012 was zeer intrigerend en houdt mij tot vandaag bezig. Uit de mond van deze voormalige excellente moleculair bioloog hoopte ik een antwoord te vinden op de existentiële vragen hoe en waarom er in mijn vroege leven biologisch iets in mij is veranderd of wellicht met mij mis is gegaan, zodat ik niet in een 'god' geloof en zelfs zijn/haar/het bestaan ontken. Plus de vraag waarom niet een ietsje i.p.v. het nietsje!

Tijdens de bloedstollende lezing van Ronald Plasterk ging bij mij het licht aan. Zou het kunnen dat het aspirientje dat ik sinds 20 jaar dagelijks slik de bron is van mijn afwijzing van het bestaan van het 'hogere'? De vorming van gestold bloed, het eindresultaat van een groot aantal met elkaar super-samenwerkende* en stimulerende maar ook elkaar remmende deelprocessen wordt immers vertraagd. Vertraging van dit proces kan statistisch gezien tot een verlenging van ongeveer 2 jaar van de levensduur leiden. Wat voor de gelovige neerkomt op een vertraging van de opname in het 'hiernamaals'. Voor hen is mijn advies te stoppen met deze inname. Van belang in dit verband is te weten of je al in deze statistische verlengingsfase van je leven zit. Daarbij opgeteld het vurige geloof van velen in alle gezondheidsadviezen, dagelijks jubelend tot ons komend over levensverlengende effecten van vele producten, lijkt het dat ook vele atheïsten streven naar het eeuwige leven. Wellicht van groter belang is de conclusie dat deze dagelijkse inname tot een vermindering

van aantal en ernst van herseninfarcten leidt. Dit leidt tot de vraag of door dit dagelijkse aspirientje ergens in mijn hersenen veranderingen zijn aangebracht? M.a.w. in het licht van het moderne hersenonderzoek en de theorie van Dick Swaab is ergens in mijn brein mijn oorspronkelijke en natuurlijk religieuze wens tot in-de-hemelopname onderdrukt en omgezet in atheïstische overlevingsdrang. Swaab's idee dat de hersenen de bepalende functie hebben in het handelen van het individu, zoals de nieren voor het urineren, werd enige tijd geleden doeltreffend geïllustreerd door het gerespecteerde, door Wilders gedoopte PVV Kamerlid dat zijn cerebrale ergernis over het uitlaten van honden liet uitmonden in zijn wens bij de buurvrouw door de brievenbus te urineren.

Echter, ik was al decennia vóór ik aspirientjes ging innemen atheïst; in feite al sinds mijn jeugd! Zou deze persoonlijke waarneming kunnen leiden tot het algemene postulaat: 'Atheïstische opvattingen zijn genetisch

bepaald? Maar ook daar zit een addertje onder het gras, want mijn moeder groeide op in een diepgelovig gereformeerd gezin. Ik weet niet meer tot welke orthodox protestante sekte haar ouders hoorden, maar ik weet wel dat mijn moeder haar geloofsbelijdenis definitief bij het krantenpapier legde op het moment dat zij met mijn van huis uit atheïstische vader trouwde. Hier moet ik een opmerking maken over het strikte atheïsme van mijn vader. Hij stond op het standpunt dat kennis van de culturele en morele aspecten van de

godsdienst essentieel is voor de atheïst. Als je het bestaan van het 'hogere' ontkent en toch de 'van de berg meegebrachte regels' accepteert, dien je te weten waarom je als eenvoudige en gezagsgetrouwe burger niet met de buurvrouw mag dollen. Dus zat ik als 12 jarige met Simon Vinkenoog - de latere Dichter des vaderland en wietpropagandist - een aantal zondagen in de voormalige kerk (de naam weet ik niet meer) in de Albert Cuystraat in Amsterdam en probeerde traktaatjes op te zeggen en een aantal woensdagavonden pijpenrekjes te figuurzagen. Tot na enkele weken de 'godsdienstleiders' besloten dat wij hopeloos waren. Kort na de oorlog verlangde/beval mijn vader dat ik op de openbare middelbare school de 'vrijwillige' lessen moest volgen van een strikte dominee. In feite ben ik mijn vader dankbaar, want daar werden mijn ogen definitief geopend door dominee's verklaring dat 'god's wegen ondoorgrondelijk zijn', omdat hij de uitroeiing van de joden niet had gestopt. Dat was geschied uit liefde maar ook als waarschuwing voor de gehele mensheid! Deze waarschuwing verklaarde waarom mijn joodse vriendinnetje - wij waren als 13 jarigen hevig verliefd en beloofden elkaar na de oorlog weer te zien - niet terugkeerde!

Hoewel 'erfopvolging' een mogelijke verklaring voor mijn atheïsme is, bleef er bij mij twijfel na Plasterk's beschouwing. In de trant van het idee dat kleine hoeveelheden soortvreemde stoffen, zoals aspirine, via het bloed ook van invloed zijn op andere delen van het organisme. Zoals de hersenen? Maar moeten deze via het bloed daar komen? Ineens herinner ik mij uit een ver verleden, toen ik nog college gaf, dat het lichaam er vanaf het moment dat de foetus gaat ademen (zuurstof

gaat opnemen) streng op toeziet dat de kleinste spoortjes waterstofperoxide en zuurstofradicalen efficiënt worden geëlimineerd. En ineens was er die vrije gedachte: zou het kunnen dat waterstofperoxide de hersenen bereikt via het binnendringen door de hersenpan? Mogelijk niet de stof zelf, want kleinere zeer reactieve radicale afbraakproducten, ontstaan tijdens het bleken van de haren. Zou een dergelijk onverwacht proces de ultieme verklaring kunnen zijn van de

Zou het kunnen dat waterstofperoxide de hersenen bereikt via het binnendringen door de hersenpan?

populistische uitspraken van Geert Wilders? Van zijn huidige afkeer van doctorandussen en andere intellectuelen, omdat verandering in een specifiek deel

van zijn hersenen heeft geleid tot zijn geestelijk onvermogen een dergelijke status te bereiken en op intellectueel niveau te discussiëren? Alleen te reageren met persoonlijke oneliners? Of van zijn vaste geloof in de christelijk-joodse achtergrond van Nederland, van Europa? Omdat veranderingen in één hersenhelft hem doen vergeten dat gedurende vele eeuwen op pauselijk bevel en met pauselijke aflat door onze Kruisvaarders eerst tienduizenden joden in West-Europa en later op weg naar Jeruzalem nog eens tienduizenden joden en moslims mochten worden verkracht, gemarteld en vermoord? De Joden in Worms werden driemaal door de kruisvaarders bezocht voor zij naar het oosten trokken! Het uitroeien van de Katharen! De Inquisitie! De Bloedbruiloft! Het voor- en naoorlogse antisemitisme in Nederland! Zou Wilders' haat tegen de profeet Mohammed, die het met een 9 jarige 'deed', een gevolg zijn van een door externe hersenverandering geïnduceerde afgunst over de seksuele excessen van de pausen gedurende bijna twee millennia? Excessen zoals het 'doen' met 200 vrouwen en maagden of het hebben van schandknaapjes⁽³⁾? Over het recente immorele verleden van een deel van de geestelijkheid zwijgt onze morele herbe wapenaar. Zijn opgedrongen seksuele betrekkingen van geestelijken met zeer jonge kinderen, zoals recentelijk mondiaal geopenbaard, minder belangrijk dan iets dat 13 eeuwen geleden is beschreven? Is discriminatie van Jodinnen door ultraorthodoxe joden in Israël, zoals het verplicht dragen van een pruik op een soms verplicht kaalgeschoren hoofd en het zitten achter in de bus, minder belangrijk

dan het dragen van een hoofdbedekking van moslima's? Wilders' reactie over discriminatie in Israël zal uitblijven omdat hij bang is dat de verborgen donaties van de orthodox conservatieve joden in de USA zullen vervallen.

De vraag rijst in welk deel van de hersenen de afwijking zit? Zonder een MRI onderzoek, waarbij allerlei plaatjes van (niet)copulerende, (on)gekleurde mensen aan hem worden getoond, is het moeilijk een eenduidig antwoord te geven. Maar ook zonder dergelijke gegevens is het mogelijk te komen tot een hypothese over mogelijke hersenschade. Recentelijk blijkt dat verkleining van de hersenen een gevolg kan zijn van emotionele en fysieke schade opgelopen in de jeugd. Vermindering van de grijze stof in de hersenen en het aantal hersencellen. Stel dat de indo Wilders in zijn jeugd werd geconfronteerd met de vele Molukkers in het Limburgse, die onder protectie stonden van de Nederlandse overheid. Ook de confrontatie met intelligente Antilliaanse studenten of het negeren van dit bleekgezicht met zijn erotische verlangens door jonge beeldschone gekleurde vrouwen, kunnen de oorzaak zijn voor Wilders' latere zware psychische problemen. Deze emotionele schade kan een verandering in zijn rechter hersenhelft hebben gegenereerd. Een bevestiging hiervoor is te vinden in het feit dat zijn linkeroog enigszins naar buiten afwijkt. De dubbele visie die hiervan het gevolg is wordt onmiddellijk gecompenseerd door signalen van de rechter hersenhelft: "Naar rechts, man!" Met als resultaat uitspraken over 'intellectuelen van de linkse kerk met designbrillen', het vermijden van discussies door het uitroepen van oneliners en snelle tweets. Schade in

dat deel van de hersenen kan ook Wilders' afschuw verklaren voor kunst en cultuur, omdat affiniteit hiervoor in dat deel is gevestigd.

Wilders' jeugdervaringen kunnen ook tot beperking van het functioneren van de linker hersenhelft hebben geleid. Want daar is de basis voor logica, rekenkunde en eloquentie van de taal gevestigd. Ik heb uit de mond van Wilders nooit een logische redenering gehoord verwoord in eloquent taalgebruik. ("Doe 's normaal man"). Het uitrekenen hoeveel beter Nederland er uit zal zijn als de gulden opnieuw wordt ingevoerd laat hij over aan een vooringenomen bureau in Londen. De "kwebbeldoos" zoals die voorkomt in dat hersendeel⁽⁴⁾ is bij hem veranderd in broddeldoos. Daarbij komt m.i. het besef van eigen minderwaardigheid omdat hij als ondergeschikte ver beneden het erudiete niveau stond van Frits Bolkestein, zijn vroegere baas. Wilders' ongecontroleerde en beperkte reacties doen mij twijfelen aan de democratische opvattingen van deze politicus. Mijn twijfel werd versterkt door de handelwijze van zijn epigoon in het Europese Parlement die weigerde op te staan voor de Noord-Afrikaanse demonstranten die onderscheiden werden. Het onderdrukken van voordrachten door andersdenkenden door zijn drinkebroer Brinkman. Het beledigen van het lid van de Limburgse Staten van Turkse afkomst. Niets geschiedt zonder toestemming van de grote roerganger, leider van de beweging. PVV is equivalent aan "Protagonist voor Verloedering". Uit de verloedering na WO1 ontstond het fascisme. Uit de mond van deze atheïst: god verhoede!

*Supersamenwerking⁽¹⁾ is een nieuwe theoretisch biologische benadering van de evolutie, en is bezig het zelfzuchtige beeld van de "survival of the fittest"-gedachte⁽²⁾ te vervangen. Deze nieuwe benadering gaat uit van het postulaat dat overleving alleen mogelijk is als alles en iedereen optimaal samenwerkt. Bijvoorbeeld dat in een orgaan niet alleen alle specifieke cellen hun speciale functie optimaal moeten uitoefenen maar ook door samenwerking met andere functionele cellen van dat orgaan. Maar ook in samenwerking met alle andere optimaal functionerende organen binnen het organisme. Hetzelfde geldt voor een bacteriekolonie waarvan alle cellen zich op een zeker moment synchroon bewegen naar een voedselbron of vanaf een toxische stof. Alleen bij optimale samenwerking overleeft een organisme, orgaan, samenleving! Het is interessant te zien dat het opkomen van deze nieuwe benadering van de evolutie parallel verloopt met de opkomende kritiek op de huidige kapitalistische maatschappij.

Noten:

(1) Martin Nowak, Super Cooperators; Evolution, Altruism and Human Behavior; or why we need each other to succeed. Canongate Books Ltd, Edinburgh, 2011.

(2) Richard Dawkins, The greatest show on earth: the evidence for evolution, Random House 2009; Dawkins verwijst deze nieuwe theorie naar de prullenmand, maar hij is tegen alles wat tegen zijn eigen ideeën ingaat.

(3) John Julius Norwich, De Pausen, Een Geschiedenis, Prometheus, 2011. De daden van alle pausen worden in dit boek beschreven.

(4) Victor Lamme, De vrije wil bestaat niet; Over wie de baas is in ons brein. Prometheus, 2011.

Een goed gesprek

GERHARD ELFERINK (1943, Twente) voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid De Vrije Gedachte

Enige tijd geleden ging bij mij 's avonds de telefoon. 'Met God,' zei een zware niet onvriendelijke stem aan de andere kant van de lijn.

'Met welke God?' vroeg ik, 'Karel?'

'Laat het grappen maken aan de grappenmakers over,' zei de enigszins gepikeerde stem. 'Ik ben de échte God, de Almachtige.'

Ik was vanzelfsprekend nogal beduusd maar herstelde mij snel. 'Waar heb ik deze buitengewone eer aan te danken? Als ik mij niet vergis was de laatste keer dat u zich rechtstreeks tot een mens richtte op de berg Sinai. En dat is toch al gauw ruim drieduizend jaar geleden. Daarna liet u het steeds aan anderen over om namens u tot ons te spreken. En het verschijnen was toch weer meer iets voor uw echtgenote, althans de aardse moeder van uw zoon, die op de meest afgelegen plekken aan ongeletterde, ondervoede boerenkinderen verscheen. Hoewel, daar is ook al een tijd niets meer van vernomen.'

'Je kunt best wel eens gelijk hebben,' antwoordde het Opperwezen. 'Maar daar ga ik nu verder niet op in. Ik bel omdat ik zeer geïnteresseerd ben in dat clubje van jullie. De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. Ik houd jullie al zo'n 155 jaar, als ik mij niet vergis en dat doe ik nooit, in de gaten. In het begin heb ik er weinig aandacht aan besteed, maar de laatste tijd begin ik daar anders over te denken. Ik vind het zo gek nog niet om op jullie aarde helemaal afgeschaft te worden. Of liever gezegd, ik zou het toejuichen! En daar zijn jullie goed mee bezig. Ik denk dat ik jullie voortaan mijn volle zegen geef.'

'Alles goed en wel,' probeerde ik het nog een keer, 'maar waarom belt u mij en niet onze voorzitter?'

'Dat is een aloude goede gewoonte van mij,' diende de Volmaakte mij van repliek. 'Sla er mijn geschiedenis maar op na, dan zul je zien dat ik altijd indirect werk. Daarom snap ik bij wijze van spreken ook niet – wat ik natuurlijk wel doe, ik snap immers alles – waar die paus het vandaan haalt dat ik exclusief aan hem, en

aan niemand anders, mijn ware bedoelingen bekend maak. Integendeel! Veel te direct. Nu jij er toch over begonnen bent. Is de aardse moeder van mijn zoon ooit aan een paus, koning, keizer of andere hooggeplaatste hotemetoot verschenen? Nee dus.' 'Zoals jij weet sta ik er sinds vele, vele jaren helemaal alleen voor,' vervolgde de Eeuwige zijn betoog. 'Vroeger was ik één van vele goden. Een hele clan was het. En iedereen had zo zijn of haar eigen taak. Je kon het zo gek niet

bedenken of er was wel een god of godin voor. Het was een vrolijke bende. Je had de Griekse, die later ook nog Romeins werden, de Egyptische, de Perzische en noem verder maar op. En smijt mij die Germanen ook niet weg. Dat waren echte rauwdouwers! Ik ben in den beginne begonnen als een onbeduidend godje van een stelletje rondtrekkende geiten- en schapenhoeders. Een paar honderd man, dus makkelijk te overzien. Ik had volop tijd voor allerlei pesterijtjes. Als die zandhappers iets uitspookten wat mij niet aanstond, stuurde ik er een plaag op af of, in overleg met een

collega, een andere stam. Lieten wij ze tegen elkaar knokken. Zo heb ik ze ook veertig jaar (!) in een gebied laten ronddolen waar je vandaag de dag met een beetje TomTom in een dag doorheen rijdt. Een prachtige tijd. En wat je ook niet vergeten mag, alles was nog zo overzichtelijk. Ik moet er wel op wijzen dat voor mij tijd een andere dimensie heeft dan voor jullie mensen. Als je eeuwig bent, zoals ik, maakt tijd niet zo veel meer uit. Dit in tegenstelling tot jullie, die altijd tijd tekort komen. Nu ik er toch over begonnen ben, geeft mij dit een mooie gelegenheid één van jullie misvattingen recht te zetten. Ook voor mij is

het verleden passé en de toekomst er nog niet. Ook voor mij geldt alleen het 'nu'. Het 'nu' dat zich als het ware ononderbroken in de toekomst invreet. De toekomst wordt nu en het nu wordt verleden. En dat gaat maar door en door. Hieruit valt te concluderen dat het niet mogelijk is door de tijd te reizen of de toekomst te voorspellen. In iets dat er niet is kun je niet reizen noch valt er meer over te zeggen dan in de vorm van prognoses op basis van opgedane ervaring. Jullie wetenschappers moeten de uitkomsten van hun mathematische formules niet zonder meer op de werkelijkheid loslaten. Met name jullie fysici moeten zo nu en dan hun rekenmodellen de modellen laten en eens gewoon om je heen kijken. Wat meer filosoferen over de aardse werkelijkheid en zorgen dat ze niet van die werkelijkheid losraken. Als een bepaalde theorie niet meer blijkt te kloppen, moet je die theorie aanpassen en niet proberen een loopje met de werkelijkheid te nemen. Erop toezien niet in de eigen theorieën en mathematische formules verstrikt te raken, is ook een wezenlijk onderdeel van de wetenschap!

'Dus u vindt dan onze fysici verkeerd bezig zijn,' onderbrak ik zijn monoloog. 'Nee, integendeel,' ging de Tijdloze verder, 'ze zijn heel goed bezig en hebben al heel veel bereikt. Hoe denk je dat ik anders met jou zou kunnen communiceren? Vroeger moest ik mij behelpen met een brandend braambos. Wat een gehannes! Nee, als je het juist bekijkt hebben jullie wetenschappers ongelooflijke vooruitgang geboekt. Chapeau! Maar de toekomst ligt niet kant-en-klaar in een andere dimensie voorverpakt en wordt niet als de inhoud van een soort roomspuit op ieders levenspad gespoten. Noch kun je met een bepaalde gave in die dimensie kijken om zo de toekomst in een preview voor je te zien afspelen. Allemaal lariekoek! De toekomst wordt gaandeweg een steeds hernieuwend 'nu'. Alles komt zoals het komt, en alles gebeurt zoals het gebeurt. Ik heb, buiten de vaste structuren van de kosmos om, niets van te voren uitgestippeld. Dat maakt het voor mij ook nog een beetje spannend. Stel je voor dat alles al sinds het begin der tijden vast zou liggen. Dat zou toch pas écht de dood in de pot zijn! Laten al die zogenaamde waarzeggers, en andere volksmisleiders op dit gebied, zich dat goed in hun oren knopen! Zo, dat lucht op. Het is goed dat ik het een keer duidelijk heb kunnen verwoorden.' 'Voor jullie

verre voorvaderen was de aarde een platte schijf, niet veel groter dan zij konden overzien en zich voor konden stellen. Dus heel beperkt. En dit alles op de ruggen van een berg op elkaar gestapelde schildpadden. Aan fantasie heeft het die voorvaderen van jullie nooit ontbroken! Maar van lieverlee ontdekten jullie steeds meer van de aarde. De wereld werd steeds groter, tot jullie het zelfs in de gaten kregen dat de aarde een bol is. En daarbij bleef het niet. Jullie aandacht verplaatste zich naar het heelal, dat daarna alsmaar uitbreidde. En wij goden hadden, volgens jullie, alles gemaakt en, wat nog erger is, wij bestierden het ook nog steeds. Wat zoveel wil zeggen dat wij de zaak draaiende moesten houden. Klaar ben je! Tot overmaat van ramp kwamen jullie mensen ook nog op het onzalige idee om steeds meer van mijn collega's af te schaffen, met als gevolg dat ik er nu helemaal alleen voor sta. Van een vrolijke, onbezorgde tribale god ben ik inmiddels geëvolueerd in een zwaar overwerkte Heerser van het Heelal. Ik geef toe het is een loopbaan waar elke machtsgeile aardse politicus alleen maar van kan dromen. Maar wel een kolossale last. Heb jij enig idee hoe groot dat heelal is?'

'Enigszins,' waagde ik voorzichtig in te brengen.

'Nou dat denk ik niet,' briepte de Oneindige. 'Jullie hebben nog maar een fractie ontdekt. Neem van mij aan dat aan dat hele heelal geen einde komt. Het is net als ik, oneindig! Gelukkig ben ik overal tegelijk, dus reizen hoeft ik niet. Want zelfs met de snelheid van het licht, of zoals sommigen van jullie denken: de snelheid van neutrino's, zou zoiets niet mogelijk zijn.'

'Maar er zijn toch nog wel een paar andere nog wel bestaande goden, zoals de Hindoegoden,' probeerde ik de Schepper op te beuren.

'Breek mij de spreekwoordelijke bek niet open over die Hindoes! Daar heb ik helemaal niks aan. Die zitten daar maar een beetje op de Himalayatoppen rond te hangen. Maar als er wat gebeuren moet, zijn ze niet thuis. Veel te druk met allerlei familieperikelen en wie nou welke vorm van wie is. Nee, ik sta er écht alleen voor en daar heb ik zo langzamerhand genoeg van.

En dan die voetballers! Dat is écht iets van de laatste jaren. Vroeger zag je het nauwelijks. En dan bedoel ik al die voetballers die mij de spreekwoordelijke oren van mijn spreek-

woordelijke kop zeuren om hen te helpen bij het maken van een doelpunt. Zit ik net in een verre uithoek van het heelal erop toe te zien dat een supernova ordentelijk ontploft, beginnen godgelovige voetballers weer om mijn hulp bij het scoren te zaniken. En wat doe je dan? Het zijn per slot van rekening je trouwste gelovigen. Dan ga je je toch ook weer met dat spelletje bemoeien, met als gevaar dat het met die supernova helemaal mis kan gaan.

En dan dat bedanken nadat die gasten hebben gescoord. Naar boven kijken en met twee wijsvingers naar boven wijzen, terwijl ik gewoon achter hen ben. Want ik ben die ben, dus ik ben achter ze, naast ze, onder ze, voor ze en natuurlijk ook wel boven ze, maar het geeft wel aan welk een rare voorstelling die gozers van mij hebben.

Nu ik toch bezig ben, wil ik nog een tweede misvatting rechtzetten. Mijn gelovigen beweren te pas en te onpas dat mijn wegen ondoorgrondelijk zijn. Ten eerste is dat een uitspraak met een innerlijke tegenstelling. Als er wordt beweerd dat mijn wegen ondoorgrondelijk zijn, is er in elk geval één weg niet ondoorgrondelijk, namelijk de doorgrondelijkheid dat ik ondoorgrondelijk ben. Hoe kun je nu met droge ogen beweren dat ik ondoorgrondelijk ben. Dat kun je toch niet weten! Ik ben immers ondoorgrondelijk! Misschien ben ik in al mijn ondoorgrondelijkheid wel helemaal niet ondoorgrondelijk. Wat vind jij ervan? Ben ik ondoorgrondelijk? Nee toch. Voor zover jullie de raadselen van de kosmos hebben ontcijferd ben ik volkomen doorgrondelijk. En voor de zaken die jullie nog niet doorgronden wens ik jullie veel wijsheid en doorzettingsvermogen toe. Ook die krijgen jullie gegarandeerd eens in de smiezen. Zoals ik al zei, verloopt alles in het universum binnen de marges van wat jullie de natuurwetten noemen *at random*. Met uitzondering van zo nu en dan het voetbal laat ik alles zijn gangetje gaan. Ik overzie het geheel. Ik verlies mij niet in details. Ik bemoei mij niet met afgeleide gebeurtenissen. Ook niet waar het leven en dood betreft. Enig idee welk een scenario het vergt om een mens te laten overlijden door hem met zijn auto met fatale gevolgen op een tegenligger te laten klappen nadat hij eerst in botsing is gekomen met een reiger? Ik kan je verzekeren dat het gigantisch

complex is. Die reiger hoeft maar een fractie te laat in te vliegen en de kans is weer verkeken. Ga dat maar eens rustig zitten overdenken. Je zult merken dat het je na korte tijd al begint te duizelen. Het gaat bij dit voorbeeld weliswaar slechts om het doen en laten van twee mensen en een vogel, maar je zult er spoedig achter komen dat ieder leven van deze drie in een kolossaal netwerk van allerlei handelingen en gebeurtenissen is verweven. Om de drie in die mêlee van mogelijkheden precies op het juiste moment met elkaar in contact te brengen zou voor mij met een serie ingrepen her en der nog wel kunnen lukken. Maar breidt dit scenario eens uit naar het doen en laten van al die

miljarden en miljarden mensen en andere dieren op jullie planeet! Voor een dergelijk draaiboek zouden zelfs alle goden en godinnen

die ooit bedacht zijn bij lange na niet toereikend zijn. Het is dus volstrekte waanzin dat ik alles in mijn spreekwoordelijke hand zou hebben. Mijn gelovigen zijn op veel punten zo ongelooflijk naïef. Ze beweren van alles en nog wat zonder ook maar een moment de samenhang der dingen te overdenken.

Nee, ik roep geen enkel mens of ander dier tijdig of vroegtijdig tot mij. Als iemand bij het onvoorzichtig oversteken van een straat wordt overreden en komt te overlijden is dat alleen te wijten aan zijn eigen roekeloosheid en moet men mij dat op geen enkele manier in mijn spreekwoordelijke schoenen schuiven. Ik sta er volkomen buiten! Mijn naam is Haas, zogezegd. Zo word ik ook alom geprezen als er weer een dictator het loodje heeft gelegd. Volgens de gelovige logica moet ik daar wel achter zitten aangezien er niets op aarde en in het heelal gebeurt zonder dat ik daarbij betrokken ben. Maar zo'n dictator is vaak al tientallen jaren aan de macht geweest. De gelovige logica doordenkend moet dat dan ook met mijn goedkeuring zijn gebeurd. Wat is het nu: ben ik een beschermer of een bestrijder van tirannen? Als je alle feiten door de eeuwen heen op een rijtje zet, ben ik eerder een beschermer dan een bestrijder van despoten. Maar zo'n conclusie wordt dan maar gemakshalve terzijde geschoven omdat die niet strookt met het beeld dat godgelovigen van mij hebben, of beter gezegd, van mij willen hebben. De werkelijkheid is dat ik noch in het ene noch in het andere geval ook maar de

geringste invloed uitoefen. Men kan veel over mij zeggen, maar dat ik mijn spreekwoordelijke oren bij jullie mensen te luister zou leggen en aansluitend zou laten hangen, gaat maar in heel uitzonderlijke gevallen op. Het voetbal bijvoorbeeld. De belangrijkste bijzaak van jullie beschaving.' 'Begrijp je nou waarom ik dolgraag van alles af wil?' doorbrak de Rechtvaardige de ingevallen stilte. 'Die gelovigen van mij houden er de meest bizarre denkbeelden op na. Hoewel mijn spreekwoordelijke handen dikwijls jeuken om, zoals ten tijde van het Oude Testament, weer eens direct in te grijpen, weet ik mij tot nu toe nog steeds te bedwingen. Maar dat valt niet mee als je op niemand terug kunt vallen.'

'Maar u hebt toch nog een zoon,' trachtte ik de Voorzienigheid moed in te spreken.

'Ja, ik heb inderdaad nog een zoon, maar sinds zijn tripje naar jullie aarde is hij nooit weer helemaal de oude geworden. Zwaar getraumatiseerd teruggekomen. Nee, veel heb ik niet meer aan hem.

Ik vraag hem wel eens het voetbal van mij over te nemen. Jij hebt daar per slot van rekening een tijdje rondgelopen. Jij kent alle ins en outs van die aardbewoners. Jij kent hun hang naar brood en spelen, houd ik hem dan voor. Juist omdat ik er geweest ben, pa, zegt hij dan steeds. Juist daarom zet ik geen poot meer in dat tranendal. Ik kan hem geen ongelijk geven. Dus die glorieuze terugkeer van mijn zoon kunnen jullie gevoeglijk op jullie buik schrijven! De laatste tijd gaat het wel weer wat beter met hem en maakt hij zich verdienstelijk door op exoplaneten een oogje in het zeil te houden. En dan in het bijzonder die planeten in verre zonnestelsels waar ook leven voorkomt. En geloof mij, die zijn er plenty. Er zijn ook talrijke waar zelfs menselijk leven voorkomt. Nou ja, menselijk. De meesten verkeren nog in het stadium van de mensachtigen. Die zijn nog lang niet zover. Jullie fascinatie voor invasies van aliens is dus je reinste lariekoek. Ze leven, zogezegd, nog in het paradijs. Nu moet je je daar niet teveel van voorstellen. Ze gaan evenzogoed dood als de ratten. Daar staat tegenover dat zij fokken als de konijnen, dus vroeg of laat worden zij ook dáár de dominerende soort. Een tijdje geleden kreeg ik van mijn zoon te horen dat ze op één van die exoplaneten het vuur hebben bedwongen, zoals

dat heet. Ik dacht meteen: daar heb je het al! Vuur is voor beginnende mensen heel belangrijk maar ook de start van veel ellende. Vroeg of laat zijn ze zover met dat bedwingen dat ze het kampvuur ontdekken en op een kwade avond komen bij het gezellig knappend houtvuur de tongen los en worden de eerste existentiële vragen gesteld. Waar komen wij vandaan? Waar gaan wij naar toe? En vooral: waartoe zijn wij hier? Je kent dat wel. Houd het scherp in de gaten, heb ik mijn zoon voorgehouden. Voor je er erg in hebt hebben zij ons ook dáár uitgevonden en begint het hele gelazer weer van voren af aan. Zo is het bij jullie op aarde ook begonnen. Je kunt het maar beter gelijk in de kiem smoren. Een zondvloed of zo erover heen en dan niet meer zo weekhartig een paar laten ontsnappen in een ark. Met dergelijke zaken moet je, heb ik

intussen wel geleerd, geen pardon kennen.'

Voor je er erg in hebt hebben zij ons ook dáár uitgevonden en begint het hele gelazer weer van voren af aan.

'Ik wil nog graag even terugkomen op wat u zei over uw aanwezigheid in het heelal,' probeerde ik

het gesprek een andere wending te geven. 'U bent die bent en wel overal tegelijk, als ik het goed heb. Een oud-oudoom van mij zei altijd: God is overal, zelfs nog in mijn pijpendopje.'

'Een wijs man, die oud-oudoom van jou,' stak de Alwijze zijn bewondering niet onder stoelen of banken. 'Hij doorzag mijn ware aard tot in de finesses. Inderdaad, ik ben altijd overal, dus ook in iemands pijpendopje, al ben ik wel blij dat er minder pijp wordt gerookt want zo'n dopje is niet bepaald een oord waar je je graag ophoudt.

Jouw oud-oudoom staat mij nog wel helder voor de Heilige Geest. Ik zag hem nog weleens toen ik mij nog met de hemel bezighield.'

'Bezighield?' vroeg ik geschrokken. 'Doet u dat dan niet meer?'

'Als je mij belooft het niet verder te vertellen, zal ik je een nieuwtje toevertrouwen,' vervolgde de Alziende op dicteersnelheid. 'De hele hemel bestaat niet meer. Afgeschaft!'

Het duurde enige tijd voor het opzienbarende nieuws goed tot mij doordrong. 'Afgeschaft? Hoe dat zo?' kon ik na een poosje uitbrengen.

'Kijk het zit zo, jongen. In tegenstelling tot wat mijn gelovigen graag geloven, werd er nooit aan de hemelpoort, die overigens nooit bestaan heeft, geselecteerd. Elke ziel kon er zo in, in die hemel. En dat werd meer en meer een

probleem. Enig idee hoeveel miljarden zielen er in de hemel zaten sinds de eerste mens, zoals jullie dat noemen, over een ziel beschikte? Ik noem dat liever het zelfbewustzijn of de persoonlijkheid, maar dat doet er nu verder niet toe. Dus vanaf de Homo Erectus, of daaromtrent. En wat er dagelijks wel niet allemaal bijkwam! En er ging nooit iets af! Het bleef maar aanzwellen. Op het laatst reikte de hemel tot voorbij Pluto. Tot buiten jullie zonnestelsel! En het breidde zich maar uit en uit. Het kon zo niet langer. En hoe houd je die massa's zielen bezig? Goed, ze zijn onafgebroken op zoek naar eerder overleden familieleden. Sommige optimisten zelfs naar Adam en Eva! Een volkomen kansloze bezigheid. Ik geef het je te doen in die wriemelende, non-materiële massa iets te vinden waarvan je geen idee hebt hoe het er nu uitziet. Of beter gezegd, er helemaal niet uitziet. Goed, het hield al die zielen wel bezig, maar is dat het nu wat je je als het eeuwige leven voorstelt? Ik denk het niet. De allervroomsten onder hen wilden mij wel onafgebroken in woorden prijzen en lof toe zingen, maar ja geen mond, dus dat hield niet over. Ook het idee dat er in de hemel eindeloos op harpen zou worden getokkeld te mijner eer en glorie moet naar het rijk der fabelen worden verwezen. Geen je weet wel voorhanden. Dus ook daar kwam nooit iets van terecht. Kortom, er moest wat gebeuren. En na lang wikken en wegen kwam ik tot de conclusie: Weg met die hele handel! Als het eenmaal weg is, kraait er geen haan meer na. En dat is nou het mooie van god zijn. Je kunt het! Je kunt dingen laten ontstaan, maar evenzogoed laten verdwijnen! En floeps weg was de hele hemel. Overgegaan in een andere energievorm. Wat een opluchting! Wat een zorg minder!

'En weten uw gelovigen daar al van?' opperde ik voorzichtig nadat de Almachtige zijn euforie weer enigszins te boven was.

'Dat is nou mijn probleem,' zuchtte de Algoede. 'Hoe vertel ik het aan hen die zo'n groot vertrouwen in mij hebben. Het geloof in een eeuwig leven, in een hemel, is toch de voornaamste reden waarom zij überhaupt in mij geloven. Dat kan ik ze niet aandoen. Dus heb ik besloten het voor mij te houden. Het maakt toch niets uit. Het is immers een geloof en geloof duidt erop dat je het niet zeker weet,

maar hoopt. Nou, die hoop blijft er onveranderd, of er nu wel of geen hemel is. En eenmaal overleden komt het ook niet aan het licht, want dan is er niets meer, dus ook de overledene niet. En geen nabestaande die daar even weet van kan hebben.'

'Maar u draait uw gelovigen wel een rad voor ogen. U vertelt ze de waarheid niet,' wierp ik de Eerste Oorzaak tegen, een lichte irritatie onderdrukkend.

'Wie draait wie een rad voor ogen, jongen? Wie heeft wie verzonnen? Wie gelooft er tegen beter weten in in een leven na de dood? Jullie mensen toch. Ik ben er toch dankzij jullie. Moet ik jullie illusie dan verbreken? Nee, jullie zijn de eerstaangewezenen om aan alles, inclusief mij, een einde te maken. Ik blijf daar wijselijk buiten.'

'U hebt dus de hemel afgeschaft. Maar hoe zit het dan met de hel?' gooide ik het gesprek over een weer iets andere boeg.

'De hel, beste jongen, is in feite het hele heelal. Overal in de kosmos ondervindt het leven een vijandige omgeving. Alleen onder zeer specifieke omstandigheden is er leven mogelijk, en ook dan is het niet veel meer dan, wat je zou kunnen noemen, een 'stabiele labiliteit'. Voor jullie aarde komt er nog iets specifiek bij. Jean-Paul Sartre en Thomas Hobbes hebben het al eens dusdanig verwoord dat ik er niets meer aan heb toe te voegen. "De hel dat zijn de anderen" en "Homo homini lupus est" (De mens is de mens een wolf). Als ik de hel zou afschaffen, zou ik alles moeten afschaffen, en dat doe ik niet! Het werk van vele miljarden jaren geef je niet zo maar op. Trouwens het fascinerende schouwspel van het universum kan best zonder leven. Miljarden jaren was er geen spoor van leven te bekennen en ook toen al verliep alles keurig binnen de structuur die vanaf het begin deze kosmos kenmerkt. Dit alles neemt niet weg dat jullie op aarde wel degelijk de mogelijkheid hebben een deel van die hel onschadelijk te maken. Jullie wetenschappers zijn daar goed mee bezig. Maar jullie menselijke aard weet altijd alles weer in een onzalige richting om te buigen. Mijn zoon heeft tijdens zijn aardse uitstapje nog geprobeerd een mentaliteitsomslag te bewerkstelligen. Wees elkaars naaste en niet elkaars wolf, hield hij jullie voor. We

Het is immers een geloof en geloof duidt erop dat je het niet zeker weet, maar hoopt.

'De hel, beste jongen, is in feite het hele heelal. Overal in de kosmos ondervindt het leven een vijandige omgeving. Alleen onder zeer

zijn nu zo'n 2000 jaar verder en wat is er van al die mooie voornemens terecht gekomen? Mondiaal gezien maar bar weinig.'

'Maar er zou een moment kunnen komen dat u zich gedwongen ziet ook de hel, of het heelal, af te schaffen?' trachtte ik de diepste roerselen van mijn gesprekspartner bloot te leggen.

'Natuurlijk, zou ik dat kunnen. Ik kan immers alles. Maar het gaat mij er niet om dat ik van alles en nog wat afschaf, maar dat ikzelf eindelijk eens wordt afgeschaft! Het lijkt mij zo mooi om er gewoon niet meer te zijn. Gewoon opgeheven. Jullie atheïsten, al preferer ik de naam godvrijen, zijn eigenlijk de enigen die dat voorstaan. Die, zozegd, weten wat ik wil. Die mijn échte stem vertolken. Mensen, beste mensen, stop met dat godsgeloof. Schaf die laatst overgebleven god nu eindelijk ook eens af. Jullie doen God er een groot plezier mee.' 'Kan ik geen lid van jullie vereniging worden?' ontglipte het de hoorbaar bewogen Onbewogen Beweging na een kort zwijgen.

'Lid? Lid van onze vereniging?' liet ik mij in opperste verbazing ontvallen. 'Dat lijkt mij geen goed idee. Een lid inschrijven waarin wij niet geloven lijkt mij problematisch.'

'Heb jij ook weer gelijk aan. Weet je wat, ik zal mij vanaf nu volledig op het verspreiden van het atheïstische gedachtegoed richten. Kranten- en tv-redacties bewerken, en dat soort zaken.'

'En ons inspireren,' vulde ik aan.

'Natuurlijk, jullie inspireren,' mompelde de Grote Inspirator. 'Afgesproken. Het was mij aangenaam, maar nu stop ik ermee. Ik moet weer aan de slag.'

'Laat nou in uw eigen naam dat voetbal eens het voetbal!' kon ik hem nog naroeppen.

'Ik geloof dat ik dat inderdaad toch maar moet doen,' klonk het uit de verte, waarna de verbinding werd verbroken.

Een paar dagen later zag ik op tv weer een godgelovige voetballer een doelpunt maken. Het was een slecht schot, maar gelukkig voor hem werd de bal onhoudbaar voor de keeper afgeketst.

'Laat mij u ontlasten'

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

Die nieuwerwetsigheid! Al die techniek!
Een klyisma, zeg ik: leeg uw darmkanaal!
Het werkt probaat, zo'n ferme waterkering

Ja, ik fixeer mij in mijn vak anaal
Goed kauwen, rauwkost, sappen en ontbering
Een braakkuur en laxeren, aderlaten

Dat werkt bij steenpuist, negenoog en tering
Patiënten mogen mij dan intens haten:
Ik zie ze nooit meer, zijn dus niet meer ziek

Ik zou het van de daken willen roepen:
Je bent gezond wanneer je goed kunt poepen!

H. van der Upwich (overleden in 1997). Medeoprichter en erelid van de *Artsenvereniging tot bevordering van de Natuurgeneeskunde*. Oorspronkelijk orthopedisch chirurg die tot het inzicht kwam dat rauwkost beter hielp bij orthopedische problemen dan steunzolen. Alle kwalen komen door foute spijsvertering. Ging het lijf te lijf met aderlaten, braakkuren, bloedzuigers, klyisma's, laxeren, strenge diëten, spaansevliegpleisters, zuurstof en ademhalingsoefeningen. Mevrouw Van der Upwich: 'Weet u wat het vervelende was: mijn man had het altijd over poepen. Niet alleen op het spreekuur, maar ook tijdens lezingen en discussies. Dat vond men niet prettig.'

De januskop van de cultuur

De existentiële betekenis van de Verlichtingsidealen

FONS TEL (1941, Haarlem) Vrijdenker en publicist

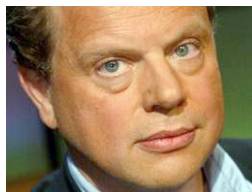
Wij hebben de cultuur, opdat we niet ten onder gaan aan de waarheid.
(Geparafraseerde uitspraak van Friedrich Nietzsche)

In Moeten wij van elkaar houden?⁽¹⁾ schrijft Bas Heijne: “Nu er steeds meer stemmen opgaan om de geloofsartikelen van de Verlichting maar aan de kant te schuiven, omdat het slappe leugens zouden zijn, is het tijd ze opnieuw tegen het licht te houden. Gelijkheid, tolerantie, vrijheid – hoe kun je die begrippen vrijmaken van gemakzucht en zelfgenoegzaamheid en opnieuw betekenis geven? Hoe kun je het ideaal van individuele vrijheid huldigen, in het besef dat een mens ook altijd naar geest- en gevoelsverwanten op zoek is, dat hij ook altijd deel van gemeenschappen zal willen uitmaken?” (p. 129-130)

Aan het einde van zijn boek komt Heijne met zijn eigen verhaal van de Griekse verering van de onbekende god. Om een open geest te houden is het goed de onzekerheid en het mysterie van de onbekende god te eren en te erkennen: ‘een buiging maken voor wat altijd onbegrijpelijk zal blijven’. (p. 139) Een nobel streven van een Verlichte geest, maar hebben we daarmee de Verlichtingsidealen ontdaan van gemakzucht en zelfgenoegzaamheid en er opnieuw betekenis aan gegeven? Ik ben bang van niet, omdat de heersende onvrede met deze idealen, zoals hijzelf schrijft, in de kern existentieel en niet alleen maar van intellectuele aard is. Het komt mij dan wat al te gemakzuchtig voor om de Griekse verering van de onbekende god als voorbeeld te stellen hoe we nieuwe betekenis kunnen geven aan deze idealen.

‘Terror management’

Waarom komen zoveel mensen in opstand tegen de Verlichtingsidealen en zoeken zij hun heil in allerlei vormen van groepsidentiteit: religieus, cultureel, etnisch en/of nationaal? Terecht stelt Heijne dat we bang zijn – bang voor een wereld zonder grenzen waarin niet de groep, maar het individu centraal staat. De idealen van het Verlichtingsdenken (individuele vrijheid en gelijkheid, tolerantie met de andersdenkenden) roepen momenteel bij velen weerstand op. Blijkbaar worden we door de realisering van die idealen met iets in onszelf geconfronteerd wat ons angstig maakt. Angst en de emotionele uitlaatklep ervan, woede, zijn dan ook de grondtoon van het anti-Verlichtingsdenken. We zoeken naar houvast en grijpen terug op een vertrouwde formule die de angst vanouds heeft bezworen: de groepsidentiteit en de vijandige ander. Hoe moeten wij dit begrijpen? Om inzicht te krijgen in de heersende onvrede met de Verlichtingsidealen, is het goed om de existentiële kern van deze onvrede boven water te krijgen. Welke betekenis hebben deze

Bas Heijne

idealen als ideologie of cultureel wereldbeeld voor ons bestaan? Om daarachter te komen maak ik gebruik van de *terror management theory (TMT)*, een nog jonge onderzoekrichting in de sociale psychologie. Kort samengevat gaat deze theorie ervan uit dat mensen, in tegenstelling tot alle andere levende wezens, het besef hebben dat ze leven, maar óók beseffen dat dit leven eindig is. Deze paradox zorgt ervoor dat mensen dagelijks geconfronteerd worden met een overweldigende angst voor de dood. Om niet aan deze angst ten onder te gaan, heeft de mens een aantal afweermechanismen ontwikkeld die helpen met deze angst om te gaan en hem te verzachten.

Twee belangrijke afweermechanismen zijn volgens de TMT het cultureel wereldbeeld (*cultural worldview*) en zelfwaardering (*self-esteem*). Het cultureel wereldbeeld functioneert als een buffer die de angst voor de dood reduceert, doordat het een gevoel van zekerheid, veiligheid en een vorm van

symbolische onsterfelijkheid geeft. Door te voldoen aan de waarden en normen van een cultuur, zorgen mensen ervoor dat ze deel uitmaken van een groter geheel dat vele generaties zal overleven. Tevens kunnen mensen een hoge mate van zelfwaardering putten door deel uit te maken van een cultuur. Mensen met een hoge mate van zelfwaardering hebben het gevoel dat ze voldoen aan de eisen die het culturele wereldbeeld aan hen stelt. Op

deze manier verzekeren ze zich van ‘letterlijke’ (reïncarnatie of een plek in de hemel) dan wel figuurlijke (ik heb iets bijgedragen aan deze wereld en maak deel uit van iets, wat vele generaties zal blijven bestaan) onsterfelijkheid. Mensen met een lage zelfwaardering voelen daarentegen dat ze minder voldoen aan de eisen die de cultuur hun stelt. Zij zijn daarom minder goed bestand tegen de angst voor de dood.⁽²⁾

Cultuur

Bij het kritisch gebruik van deze theorie moeten we ons wel afvragen waarom alleen mensen zich bewust zijn van hun eindigheid en waarom dit bewustzijn angst oproept. Door onze evolutionaire ontwikkeling zijn wij in biologische zin kwetsbaarder dan dieren, waardoor we meer bescherming moeten zoeken tegen de natuurlijke omstandigheden waarin we leven. Die bescherming vinden wij in de arbeid die leidt tot wat we noemen cultuur. Wij hebben cultuur om ons te beschermen tegen de natuurlijke omstandigheden die voor ons bedreigend zijn (afweer) én om onze vele behoeften die voortkomen uit onze kwetsbaarheid te bevredigen (opname). Cultuur heeft daarom 2 kanten die dialectisch op elkaar inwerken: de afwerende en de opnemende kant. Enerzijds is zij het afweermechanisme bij uitstek, doordat zij ons een identiteit geeft en ons beschermt tegen de vele natuurlijke bedreigingen, waardoor wij beter overleven. Anderzijds slaat zij een wig tussen onszelf en onze eigen natuur, waardoor wij kwetsbaarder in het leven komen te staan en ons daardoor bewuster worden van onze sterfelijkheid. Hoe meer en hoe beter wij onze behoeften weten te bevredigen middels de cultuur, hoe verder wij komen af te staan van onze eigen natuur, hoe bewuster wij worden van onze sterfelijkheid. Deze dialectische *januskop van de cultuur* is dan ook het vliegwieltje van de menselijke ontwikkeling, die tot meer bewustzijn en individualiteit leidt, maar ook tot meer angstgevoelens, doordat we ons bewuster worden van de eigen dood – de *horror vacui*. Individualisering gaat dan ook

steeds gepaard met toenemende angstgevoelens – *terror*. Omdat deze *terror* op bewustzijnsniveau werkzaam is, vormen wij een cultureel wereldbeeld dat angstgevoelens moet bufferen en omzetten in cultiverende arbeid.

Het oudste culturele wereldbeeld is dat van de religie. Het universele kenmerk van religie is dat ze de mens de idee van verbondenheid geeft met de hem omringende wereld. Het Latijnse woord *religare* betekent ook verbinden. Deze verbondenheid is door de cultiverende arbeid van de mens meer of minder verbroken en wordt in het religieuze denken symbolisch hersteld door middel van gepersonifieerde machten van geestelijke of transcendente aard. In de sociale ordening op grond van het religieuze wereldbeeld staan hiërarchische machtsverhoudingen dan ook centraal. De religieuze grondslag van sociale waarden is cyclisch van aard. Het goede, het ware en het schone liggen in het verleden, en verandering van wat is wordt dan ook als bedreigend ervaren. De tijdsbeleving is op herhaling gebaseerd: er is niets nieuws onder de zon. Het afweermechanisme van de angst voor de dood heeft in dit culturele wereldbeeld het gesloten karakter van de groepsidentiteit (de familie, de stam, het volk, de geloofsgemeenschap) die het vijandbeeld van vreemde anderen impliceert. Omdat deze identiteit op waarden uit het verleden is gebaseerd, heeft ze een sterke emotionele lading die tot diep in het animale reikt. Marx noemde de religie dan ook niet voor niets ‘opium van het volk’.

Vooruitgangsgeloof

Zolang het religieuze wereldbeeld het individu wist te binden door middel van de door dit wereldbeeld gesanctioneerde machtsverhoudingen, bleef dit beeld het dominante culturele wereldbeeld. Op het historische moment van

ontwikkeling dat angstgevoelens van het individu niet meer voldoende door dit wereldbeeld gebufferd worden en het individu zich emancipeert, wordt dit beeld ideologisch ondermijnd. Met het Westerse Verlichtings-

denken van de 16de eeuw is er een paradigmatische omslag gekomen in het culturele wereldbeeld, en wel met het geloof in de vooruitgang. Alleen door de hoop op een betere toekomst werd de Westerse mens in staat gesteld de omslag van het religieuze naar het humanistische wereldbeeld te maken. En dat niet alleen rationeel, maar ook en vooral emotioneel. Het vooruitgangsgeloof is een ideologie die door de intellectuele elite in het Westen van Europa is ontwikkeld. Volgens de *Grote Winkler Prins Encyclopedie* is dit geloof “te beschouwen als een gesecculariseerde versie van de christelijke heilsverwachting. Niet van God, maar van de mens zelf komt de betere toekomst.” De belofte van een betere toekomst voor de mensheid is de kernboodschap die de Westerse elite uitdroeg en waarop de wetenschap is gebaseerd. En hoewel door de tijden heen veel tegenstemmen, zowel van theologische als van humanistische aard, geklonken hebben (en nog steeds klinken!), is het vooruitgangsgeloof tot nu toe de dominante ideologie in het Westen gebleven.

De seculiere of humanistische grondslag van waarden die het Verlichtingsdenken heeft voortgebracht, is lineair van aard. Het goede, het ware en het schone liggen in de toekomst, en verandering van wat is wordt veelal in positieve zin geduid. De tijdsbeleving is dan ook op verandering gebaseerd: de chronologische opeenvolging van gebeurtenissen die

de geschiedenis hebben bepaald. Het afweermechanisme van de angst voor de dood heeft in dit culturele wereldbeeld het open karakter van de individuele vrijheid. Het vreemde wordt daarin als verrijking van het eigene gewaardeerd waaruit vooruitgang en welvaart voortkomen.

Volgens Francis Bacon (1561–1626), in wiens werk het vooruitgangsgeloof zich voor het eerst expliciet heeft aangediend, houdt dit geloof in dat de mens zich bevrijdt van de greep die de natuur op hem heeft door haar te

Sir Francis Bacon

leren beheersen. Bacon's hoop was erop gericht dat door de vermeerdering van weten en kunnen de behoefte van de mens wrijvingsloos bevredigd zou kunnen worden om daarmee de politieke vrede te bereiken van een maatschappij die op wetenschappelijk-technisch georiënteerde wijze gestoeld is. Met andere woorden, naarmate wij ons bevrijden

van de natuurlijke noodzakelijkheid en onze behoeften daardoor beter kunnen bevredigen, kunnen wij binnen onze maatschappij de politieke vrede beter bewaren. *Conditio sine qua non* is dan wel dat die natuur zich eindeloos door ons laat beheersen, omdat onze behoeften als vrije individuen nu eenmaal eindeloos zijn. Dat deze consumerende bevrediging zeker zo'n sterk werkende 'opium van het volk' is als de religie, blijkt wel uit het monomane karakter ervan dat alle trekken van verslavingszucht in zich heeft.

Populisme

Op het moment dat in dat culturele beheersingsproces een kink in de kabel komt doordat de natuur door de klimaatcrisis onbeheersbare trekken blijkt te krijgen, hebben wij een probleem met ons vooruitgangsgeloof. Onze hoop op een betere toekomst verbleekt door de fysieke grenzen die de natuur aan ons beheersingsdenken stelt. De individuele vrijheid verliest daarmee haar projectieve energie op de toekomst, het individu raakt vervreemd van zichzelf en wordt geconfronteerd met zijn bestaansangst. De idealen vrijheid, gelijkheid en tolerantie verduisteren en kunnen omslaan in een hang naar veiligheid, eigenheid en angstig gedrag. Vooral die groeperingen in de samenleving die vooruitgang slechts in

materiële termen hebben kunnen vertalen en aan culturele verrijking weinig boodschap hadden (mensen die in achterstandswijken en buitengebieden leven), zullen aan den lijve ervaren dat het culturele afweermechanisme van de Verlichtingsidealen niet meer goed functioneert. Zij zullen dan ook als eerste terugvallen op het oudere afweermechanisme van de groepsidentiteit en het vijanddenken, met een meer of minder religieuze inslag. Verwerven ze daarbij de steun van spraakmakende kringen in de elite, dan krijgt de stem van deze groeperingen een sociale klankbodem, en kunnen zij zich politiek organiseren in populistische partijen van linkse en rechtse signatuur.

Hybride vormen

Wat kunnen wij leren van deze ontwikkeling waarin de Verlichtingsidealen verbleken en oude religieuze waarden weer opgang doen? Allereerst dat die idealen vanaf het begin geen existentieel, maar slechts een materieel karakter droegen. Zolang vrijheid, gelijkheid en tolerantie leiden tot meer welvaart, kunnen ze als sociale bindmiddelen dienen door hun afwerende werking waarmee onze angsten gebufferd kunnen worden. De natuur (inclusief die van de mens zelf) wordt daarbij als een mechanisme opgevat dat onderworpen is aan causale wetmatigheid. Wij denken dat het inzicht in die wetmatigheid ons de mogelijkheid geeft de natuur te leren beheersen en te onderwerpen. Dat we daarmee ook zelf mechanismen worden die onderworpen zijn aan de causale wetmatigheid, en wij dus principieel geen vrijheid hebben, is iets wat we in een dualistisch wereldbeeld denken te kunnen opheffen. Enerzijds geloven we in een cultuur te leven waarin de mens als moreel en juridisch wezen principieel vrij is. Dit beeld komt overeen met wat ik eerder noemde de opnemende kant van de cultuur. Anderzijds hangen we het wereldbeeld aan van een natuur die geen vrijheid kent en dus vijandig tegenover ons staat; iets wat overeenkomt met de afwerende kant van de cultuur. Zolang we de cultuur en de natuur maar gescheiden weten te houden in aparte wetenschappen (de alfa- en de bètawetenschappen), denken we met die tegenstelling te kunnen leven. In *Wij zijn nooit modern geweest*⁽³⁾ schrijft Bruno Latour dat wij er alles aan doen om die scheiding in stand te houden en geen, wat hij noemt, hybride vormen kunnen dulden – zaken waarvan het niet duidelijk is of ze tot de natuur of de cultuur behoren, zoals ingevroren embryo's, het aidsvirus, de broeikasgassen, de wereldwijde biodiversiteit. De verklaring waarom wij zo hechten aan deze scheiding, die een haast schizoïde karakter heeft, laat Latour over aan de psychologen. Helaas heb ik daar geen psycholoog ooit over gehoord en zal ik er dan ook maar zelf een verklaring aan geven. Wij

Bruno Latour

verzetten ons zo heftig tegen die hybride vormen, omdat wanneer natuur en cultuur met elkaar interageren, zij voor ons onbeheersbaar dreigen te worden. Zij laten zich niet meer in het keurslijf van ons causaal-deterministisch denken dwingen, waardoor wij er geen greep meer op hebben. Op het moment dat de natuur geen causaal wetmatig mechanisme blijkt te zijn, maar heftig interageert op onze activiteiten en onbeheersbaar dreigt te worden, worden wij geconfronteerd met deze hybride vormen. Want ook onze culturele activiteiten (vooral die van de wetenschap en de economie) blijken dan niet onderworpen te zijn aan causale en statistische wetmatigheden, maar in vele opzichten onbeheersbare processen te zijn.⁽⁴⁾ Wanneer de culturele en de

natuurwetenschappen onder druk van deze processen niet meer gescheiden kunnen worden gehouden, wordt de afwerende werking van de Verlichtingsidealen flink ondermijnd. Want door de scheiding tussen beide gebieden konden wij onze bestaansangst buiten onszelf houden, doordat we de natuur als vijand konden zien die we moesten leren beheersen en onderwerpen, waarbij wij zelf vrij handelende individuen bleven. Nu de wetenschap, in het bijzonder de neurologie, de menselijke natuur opvat als een 'breinmachine' en de vrije wil een illusie noemt, komt ons cultureel wereldbeeld van vrij handelende individuen in een luchtledig te hangen. Zou deze wetenschappelijke opvatting opgenomen worden in onze wetgeving, dan zou dit de fundamenten van onze samenleving danig kunnen ondermijnen. We doen er dan ook alles aan om deze twee domeinen gescheiden te houden, ook al weten we dat die scheiding op een valse ideologie steunt.

Kortom, de Verlichtingsidealen, en dan vooral dat van de individuele vrijheid, zijn gebaseerd op een vals dualistisch wereldbeeld met een schijnbaar vijandige natuur die beheersbaar lijkt te zijn, en een cultuur waarin even schijnbaar vrije individuen hun bestaansangst kunnen afweren met de blik op een hoopvolle toekomst.

Authenticiteit

Dat we door de dreigende opheffing van het dualisme tussen natuur en cultuur behoorlijk in

de war zijn geraakt, blijkt o.a. uit ons haast religieus verlangen naar echtheid of authentici-

citeit. Dit verlangen is haast zo oud als de Verlichting zelf. Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) formuleerde dit verlangen als eerste met zijn adagium: terug naar de natuur. Voor hem was de cultuur de oorzaak van alle ellende die de mensen elkaar aandeden, en die hen deed vervreemden van zichzelf en van elkaar. We moesten volgens Rousseau terug naar de eenvoudige en hechte verbanden van het buitenleven en ons ontdoen van alle *gadgets* die de cultuur ons opdringt. In onze tijd wordt getracht dit verlangen naar authenticiteit te vervullen door verre reizen naar zogenaamde ongerepte gebieden en culturen, eetgewoonten uit oma's tijd, cultspullen uit de 'goede oude tijd', de heropleving van dialecten, het wonen in oude stadscentra of juist op het platteland, enzovoorts. Het gevoel daarachter is dat het vroeger beter was, omdat er toen meer evenwicht bestond tussen het individu en zijn omgeving, waardoor er geen bestaansangst was. Natuur en cultuur waren in die tijd nog duidelijk te onderscheiden grootheden. Dat de mens echter in alle tijden een ideologisch beeld heeft moeten scheppen om zijn bestaansangst eronder te houden, bewijzen wel de vele vormen van magisch denken en handelen die tot in onze tijd gelden. Maar als er iets authentiek is aan de mens, dan is het wel zijn door bestaansangst gedreven vrijheidsdrang, die hem steeds verder en hoger voert – hem over grenzen heen doet gaan.

Rousseau

Deze gedrevenheid vloeit regelrecht voort uit zijn unieke biologische kwetsbaarheid, die hem dwingt zijn bestaansangst om te zetten in cultuur. Zoals ik boven heb aangetoond, is deze gedrevenheid het vliegwiel van onze sociaal-culturele ontwikkelingen. Dat hebben mensen van alle tijden ook zo aan gevoeld.

Alleen werd het niet in deze directe termen gezegd, maar verhuld in de ideologische sluimering van de Grote Verhalen. Maar de tijd van de Grote Verhalen is voorbij. Ze werken niet meer als afweermechanismen, omdat ze steeds minder goed in staat zijn onze bestaansangst 'buiten de deur te houden', waardoor ze hun sociaal bindende waarde verliezen. Op alle gebieden van het sociale verkeer breekt de bestaansangst door de kieren en gaten van onze sociale afweermechanismen en manifesteert deze angst zich in vele vormen: onrust en stress, chronische vermoeidheid, verslavingen, psychische ontregelingen, enz. We zullen moeten leren leven met de waarheid dat we alleen authentiek kunnen zijn door het inzicht dat we gedreven worden door onze kwetsbaarheid, die aan de basis ligt van onze vrijheidsdrang. Die kwetsbaarheid en de daaruit voortvloeiende vrijheidsdrang moeten dan ook centraal staan in ons cultureel wereldbeeld. Alleen dan kunnen we naar mijn mening hopen op een betere toekomst, en geloven in vooruitgang op basis van kwaliteit, integriteit en boven alles authenticiteit.

Noten:

- (1) Bas Heijne, *Moeten wij van elkaar houden? Het populisme ontleed*. De Bezige Bij, Amsterdam, 2011.
- (2) Voor meer informatie over deze theorie zie: *Wikipedia*, lemma: *terror-management-theory*.
- (3) Bruno Latour, *Wij zijn nooit modern geweest. Pleidooi voor een symmetrische antropologie*. Van Gennep, Amsterdam, 1994.
- (4) In 'Uniforme boodschap is niet meer' (*De Volkskrant*, 09-02-12) schrijft Robbert Dijkgraaf, voorzitter van de KNAW: "De complexiteit van de wereld neemt toe, of het nu gaat om het klimaat, de wereldwijde biodiversiteit, de energie- en watervoorziening, de verspreiding van infectieziekten of de wereldeconomie. En met die toenemende complexiteit verandert ook de wetenschap. (...) Het wordt steeds moeilijker deze complexe wereld te leren kennen. (...) De wetenschap raakt steeds meer blootgesteld aan de kracht van de markt. Op de weg van kennis naar verstandig beleid passeren we de grens tussen wetenschap en politiek. *Dit zijn twee werelden die opereren in volstrekt verschillende domeinen van ruimte en tijd.*" (Cursivering van mij, FT) Met andere woorden, van oorsprong waren wetenschap en politiek twee volstrekt verschillende werelden. Maar door de huidige ontwikkelingen groeien zij steeds dichterbij elkaar toe, waardoor de interacties tussen beide steeds intensiever worden en daardoor complexer en meer onbeheersbaar.

Een geregisseerd levenseinde

ENNO NUY

In het verleden was ik enkele jaren voorzitter van Stichting De Einder (zie www.deeinder.nl), zeg maar het kleine broertje van de NVVE (ofschoon ze deze kwalificatie bij De Einder ten stelligste zouden afwijzen). Hoe het ook zij, de NVVE start binnenkort de levenseindekliniek, een combinatie van ambulante teams met een gebouw dat patiënten kan herbergen die niet thuis kunnen sterven.

Om te beginnen moet worden opgemerkt dat het werk van deze kliniek volledig binnen de marges van de geldende wetgeving plaatsvindt. Dit initiatief is ontstaan doordat niet alle huisartsen medewerking willen verlenen aan euthanasie. Dat is op zich volkomen legitiem maar het wordt lastig wanneer zij hun patiënten ook niet willen verwijzen naar artsen die wel bereid zijn medewerking te verlenen aan euthanasie.

Nieuwsuur liet onlangs een huisarts aan het woord die onder omstandigheden wel bereid is euthanasie te verrichten maar anderzijds geen goed gevoel heeft bij dit NVVE-initiatief. Zij vond er te weinig waarborgen voor zorgvuldigheid en had bezwaar tegen het feit dat de ambulante artsen a.h.w. zouden inbreken in de bestaande huisarts-patiënt-relatie. Maar wat brengt zo'n relatie de patiënt die wil sterven maar zijn huisarts daarin niet meekrijgt? Stof voor discussie, zou ik zeggen.

Maar toen kwam het. De huisarts die het over zorgvuldigheid had merkte op: "Tja, ik wil dat woord natuurlijk niet gebruiken maar het doet toch ergens denken aan ... eh, ja, doodseskadars..." Ze wilde het woord niet gebruiken maar deed het toch. Dat uitgerekend een huisarts die enerzijds wel medewerking wil verlenen aan euthanasie en van zorgvuldigheid rept, anderzijds zo'n zwaar beladen woord in de discussie op tafel legt! Dat krijgen we er voorlopig niet meer van af.

Bedankt, huisarts, dat u deze discussie van een integere benadering heeft beroofd en op een niveau van de grootst mogelijke bedenkelijkheid heeft gebracht. Wat heeft dát met zorgvuldigheid van doen?

Onder het tapijt

LEON WECKE

De geschiedenis leert ons dat er nogal wat onder het tapijt geveegd wordt, of anders gezegd: in de doofpot gestopt. Er zijn uiteraard allerlei redenen om iets te verheimelijken. Zo hebben ze in Iran er kennelijk alle reden toe om hun atoomprogramma, voor zover het de voorbereiding van een toekomstige productie van nucleaire wapens betreft, onder het eigen Perzische tapijt te vegen. Lange tijd slaagden RK overheden erin het kindermisbruik aan het publieke oog te onttrekken. Regeringen wisten en weten laakbare handelingen, zo niet misdadig gedrag, onder dikke tapijten te verbergen.

Soms slagen klokkenluiders er toch in, veelal ten koste van eigen carrière en welzijn, een en ander uiteindelijk aan het daglicht te brengen. Maar heel veel blijft verborgen onder tapijten die ook uit verhullende woorden en valse uitgangspunten geknoopt kunnen zijn. Vaak, als iets van de geheim te houden zaken toch bekend wordt, zijn het de minst weerbaren die schuldig verklaard worden, terwijl de verantwoordelijke overheden buiten schot blijven. Ongelukken met vliegtuigen – men denke aan de crash van de Dakota 079 nabij Biak op 2 januari 1962 – of ongevallen met munitie zoals ‘de affaire Spijkers’ zijn illustratief in dezen. Zelfs hele oorlogen – men zie onze laatste koloniale onderdrukkingsoorlog – worden toegedekt. In dat laatste geval met de term ‘politieonele acties’. Hieraan kan nog de lijst met onze eigen oorlogsmisdaden, die ‘Excessennota’ heet, worden toegevoegd tot en met de pogingen onze participatie aan een illegale oorlog – de laatste Irak oorlog – onder een tapijt, gevlochten van internationaal neprecht, te vegen. Velen zijn het misschien al vergeten, maar ook met het oog op toekomstige militaire escapades, is het wellicht van belang een en ander nog even in herinnering te roepen. De secretaris-generaal van de VN, Kofi Annan, wees erop dat voor een militaire

inval in Irak een nieuwe resolutie noodzakelijk was, een standpunt dat door bijna alle geleerden op het gebied van internationaal recht gedeeld werd. Ook de regeringen van onze NAVO-bondgenoten, België, Duitsland en Frankrijk, deelden die visie. Het bleek echter dat de Nederlandse regering er anders over dacht. Zij deed, zij het politiek, wél mee aan de oorlog. Het standpunt van de regering was dat de opeenvolgende resoluties van de Veiligheidsraad en de herhaalde schendingen van afspraken door Saddam Hoessein voldoende reden tot interventie waren. Het zou een ‘juridisch sluitende redenering’ zijn. Joost Oranje schreef 12 juni 2004 in NRC/Handelsblad dat kritische noten bij het regeringsstandpunt inzake Irak van onder meer de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) en van de directeurs van de juridische diensten van de ministeries van Buitenlandse Zaken en van Defensie door de regering onvermeld waren gelaten. Later zou een geheim memorandum door NRC/Handelsblad onder het tapijt vandaan gehaald worden waardoor premier Balkenende een onderzoek naar de besluitvorming over het Nederlands Irak-standpunt niet langer kon weigeren. Waarom was de premier zo bang geweest voor een onderzoek? Wat had hij te verbergen? Wat lag er onder het vloerkleed in het Torentje? Welk verhaal mocht niet verteld worden? Vragen voor de uiteindelijk door Balkenende zelf benoemde onafhankelijke commissie onder leiding van de oud-voorzitter van de Hoge Raad, Willibrord Davids. Met zijn eigen Commissie Davids, dus geen parlementaire commissie met bevoegdheid onder ede te horen, bleek Balkenende echter een paard van Troje te hebben binnengehaald. Na het oplichten van het tapijt galoppeerde de commissie met zijn bevindingen door de politieke porseleinkast in Den Haag. Er was geen adequaat volkenrechtelijk mandaat geweest. De opvatting van de regering dat hier opeenvolgende VN-resoluties en schendingen van afspraken door Saddam Hoessein voldoende waren, sneed geen internationaal juridisch hout. De inlichtingen van AIVD en MIVD waren genuanceerder geweest dan buitenlandse inlichtingen ter zake, maar waren onder het vloerkleed geveegd. Het parlement bleek ook nog onvoldoende ingelicht. De onder het tapijt schuil gaande waarheid betrof, zo kon geconcludeerd worden, een kritiekloos volgen van de grote bondgenoot, de VS, waarbij het internationale recht als niet relevant was genegeerd. Misschien zou het goed zijn als in Den Haag periodiek de vloer wordt schoon gemaakt, de aanwezige vloerkleden worden opgelicht en met een niets ontziende tapijtreiniger van aangekoekt vuil ontdaan worden.

Godsdienst privé

Godsdienst is privézaak

- Godsdienst is geen publiekszaak
- Godsdienst is geen staatszaak
- Godsdienst is geen rechtszaak
- Godsdienst is geen moraal

Moraal is geen privézaak

- Moraal is publiekszaak
- Moraal is rechtszaak
- Moraal is geen godsdienst

Het recht is geen privézaak

- Het recht is publiekszaak

De wet is geen privézaak

- De wet is publiekszaak

Paul Hopster

Boekbesprekingen

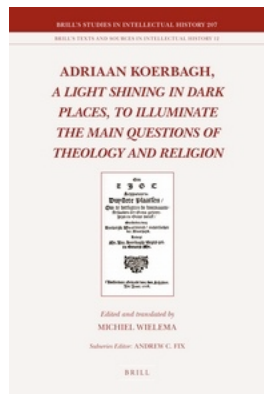
Adriaan Koerbagh in het Engels vertaald

WIM DE LOBEL (1927, Rotterdam) timmerman/aannemer, mederedacteur anarchistisch tijdschrift De AS, autodidact filosofie en cultuur

Het siert het christelijke dagblad Trouw dat daarin ook aan andersdenkenden aandacht wordt besteed. Een enkele keer werd zelfs verwezen naar ons tijdschrift. Ook nu weer een tekst die zo in De Vrijdenker geplaatst had kunnen worden.

Op vrijdag 30 december 2011 verscheen er een korte bespreking, en een interview met een van mijn beste vrienden, Michiel Wielema (52), betreffende een wetenschappelijke Engelse vertaling die hij verzorgde van een nooit uitgegeven tekst van de radicale vrijdenker Adriaan Koerbagh (1632-1669), ‘Een ligt schijnende in duistere plaatsen’.¹⁾

Wielema is een specialist op het gebied van het Spinozisme. Hij promoveerde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam in 1999, met een Academisch proefschrift getiteld: 'Ketters en Verlichters. De invloed van het Spinozisme en Wolffianisme op de Verlichting in Gereformeerd Nederland'.²⁾

Koerbagh behoorde tot de intieme kleine kring rond Spinoza (1632-1677) levende in de Republiek der Nederlanden tijdens de Gouden Eeuw. Hoewel de Republiek bekend stond om haar tolerantie – de filosoof René Descartes (1596-1650) vond er onderdak – is die Koerbagh niet ten deel gevallen.

Koerbagh, die in het (voor ons Oud-) Nederlands schreef, bracht in 1668 zijn boek bij de drukker, maar het werd niet gedrukt en raakte drie eeuwen in de vergetelheid. Wielema, (ik citeer): “Toen de drukker Koerbaghs boek onder ogen kreeg, begon hij te twijfelen, Moest hij dit goddeloze geschrift wel uitgeven? Kon hij

dat wel maken? De drukker besloot ermee naar de schout van Utrecht te gaan. Die ging ermee naar de schout van Amsterdam, waar Koerbagh woonde. Koerbagh had het wel voelen aankomen en was gevlucht naar Culemborg, destijds een veilige haven voor vrijdenkers. Van daaruit vertrok hij naar Leiden, maar daar werd hij verraden. Hij werd voor tien jaar achter slot en grendel gezet.” In het zogenaamde ‘Rasphuis’ moest deze vrijdenker zwaar lichamelijk werk op minimale voeding verrichten, waaraan hij na een jaar bezweek.

“Het is een tragisch lot dat hij zo onbekend is gebleven,” aldus Wielema. “Hij was de radicaalste en moedigste volgeling van Spinoza. Toegegeven, misschien ook wel de meest naïeve. Spinoza zelf was veel voorzichtiger. Hij publiceerde enkel in het Latijn en zijn ‘Ethica’ verscheen pas na zijn dood. Koerbagh schreef in het (Oud-) Nederlands en richtte zich tot een breed publiek. Hij was eigenlijk de allereerste echte volksverlichter.” De bekende historicus Jonathan Israel roemt in zijn boek ‘Radical Enlightenment’ het baanbrekende werk van Koerbagh: “Een van de eerste en zonder meer verst strekkende teksten van de Europese radicale verlichting.” Volgens Wielema is dat allemaal terecht: “Er zitten prachtige zinnen in. Zo schrijft Koerbagh, als hij de wonderverhalen van de godsdiensten naar het rijk der fabelen verwijst: ‘De wijsheid is het grootste wonder dat er ter wereld is.’”

Het Rasphuis te Amsterdam

1) Adriaan Koerbagh. *A Light Shining in Dark Places*, Uitgever Brill, Leiden. 508 blz.

2) Uitgegeven in ringband A-4 geïll. 196 blz. 20,00 euro, door de Jan Børgers Bibliotheek. Postbus 43, 2750 AA Moerkapelle. Postgiro 77036.

Ook te bestellen via website: <http://www.ibizweb.nl/borger>.

Het leed van het lot ontleed

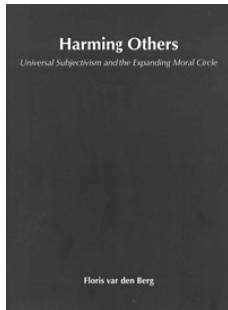

JEROEN HOPSTER (1987) is student wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam

Het proefschrift van Floris van den Berg is een pleidooi voor een meer rechtvaardige wereld, gestoeld op de theorie van universeel subjectivisme. Die theorie opent de ogen over onze onachtzame behandeling van dier en milieu, maar is aanvechtbaar in haar radicale conclusies.

Filosofie voor een betere wereld

Begin januari bezocht ik de Lutherse kerk aan het Singel in Amsterdam, waar de Amerikaanse filosoof Daniel Dennett de diesrede uitsprak ter gelegenheid van het 380-jarig bestaan van de Universiteit van Amsterdam. Terwijl ik in de garderobe een boekje uit mijn tas haalde, stapte een jongeman op mij af. ‘Ken je Floris?’ Ik reageerde verbaasd – of ik Floris kende hing er maar net vanaf, maar de jongen zelf was mij volkomen vreemd. Het begon te dagen toen hij wees op het boekje dat ik vasthield, met de titel *Harming Others*. ‘Behoorlijk overtuigend’ zei hij en verdween in de menigte.

Het gebeurt niet vaak dat een proefschrift iemand anders dan hoogleraren bereikt, laat staan dat het op straat (ironischer: in een kerk) wordt herkend. Dat is een bevestiging in het streven van Floris van den Berg, die in 2011 promoveerde op het proefschrift *Harming Others: Universal Subjectivism and the Expanding Moral Circle*. Van den Berg filosofeert niet voor de abstracte annalen: hij beoogt zijn lezer aan te zetten tot concreet handelen, door hem te overtuigen van de diepe misstanden die onze wereld kent. Die misstanden immers dreven hem tot de moraalfilosofie. ‘Was de wereld een betere plaats geweest’, schrijft hij, ‘dan zou ik kunstgeschiedenis studeren of yogaleraar zijn.’

Van den Berg is een radicale denker. De term *radicaal* gebruiken wij doorgaans als synoniem voor *extreem*: een radicale denker verdedigt opvattingen die indruisen tegen de heersende opinie. Maar de oorsprong van het begrip ligt elders: bij het woord *radix*, Latijn voor *wortel*.

Vanuit die etymologie kunnen wij ‘radicaal denken’ op twee bijkomende manieren duiden: denken dat problemen ‘vastgrijpt bij de wortel’ en denken dat ‘maatschappelijk geworteld’ is. De theorie van *universeel subjectivisme* verenigt deze drie betekenissen van radicaal: zij onderzoekt de fundamenteën van een rechtvaardige samenleving, vertaalt die fundamenteën naar onze hedendaagse maatschappij en pleit daarbij voor een extreme verandering in onze omgang met mens, dier en milieu.

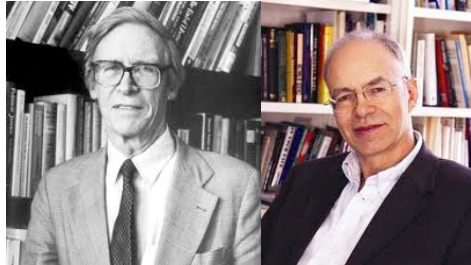
Universeel subjectivisme

Stel je voor dat jij de instituties van een samenleving vormgeeft, zonder van tevoren te weten hoe je zelf in die samenleving terecht komt. Je geslacht, uiterlijk, intelligentie en sociale status zijn onbekend. Misschien word je geboren met een handicap, misschien als homoseksueel, misschien wel als melkkoe. Of je ter wereld komt in de onder- of bovenlaag van de maatschappij ligt buiten jouw macht: dat is een kwestie van toeval, van geluk of pech hebben. Zulk toeval kunnen wij bestempelen als een ‘speling van het lot’. Geen lot in de religieuze zin van een *voorbested* leven, maar juist in de tegen-gestelde betekenis van een *onbestemde* uitgangspositie. Met het lot van elke geboorte gaat ook een zeker leed gepaard: of je een aangenaam leven zal leiden is grotendeels afhankelijk van de toevallige uitgangspositie waarmee je dat leven betreedt.

Welnu, als je de samenleving inricht zonder te weten welk geboortelot je beschoren is, dan zul je ervoor zorgen dat je er in de *slechtste* maatschappelijke positie nog altijd *zo goed mogelijk* vanaf komt, zo betoogt Van den Berg. Bedenk immers: die vrouw in een misogyne samenleving, die kip in een legbatterij, of dat kind van een ontboste toekomst, dat zou *jij* kunnen zijn. Door ieder mens en dier de zekerheid van een humaan bestaan te garanderen, dien jij je (hypothetische) eigenbelang. En aangezien elke lotgenoot die dit gedachte-experiment uitvoert in dezelfde onwetende positie verkeert, is dat eigenbelang tegelijkertijd een gedeeld belang. Dit is het principe van *universeel subjectivisme*: een

rechtvaardige maatschappij ziet er vanaf een onwetende uitgangspositie voor iedereen hetzelfde uit en verschaft daarmee een universeel criterium voor morele rechtvaardigheid.

Universeel subjectivisme is geïnspireerd door de politieke filosofie van John Rawls (1921–2002) en de ethiek van Peter Singer (1946). Van Rawls komt het inzicht dat wij de rechtvaardigheid van maatschappelijke instituties moeten veraanschouwelijken achter een ‘sluier van onwetendheid’ – dus

John Rawls

Peter Singer

met een agnostische blik op ons eigen geboortelot. Van den Berg integreert dat principe met Singer’s ‘uitdijende cirkel van de moraal’: ons morele handelen is niet beperkt tot onze directe naasten, maar heeft net zo goed betrekking op de verre medemens, alsook op andere diersoorten. Van Singer komt ook het idee van *pathocentrisme*: het vermogen om te lijden vormt het centrale ijkpunt van de moraal. In zoverre de mensheid een actieve hand heeft in het leed dat onze wereld kent, is het haar morele plicht dat leed tot een minimum te beperken.

Deze theorie vertaalt zich naar een praktijk waarin de individuele vrijheid zo groot mogelijk is – althans, zo groot als mogelijk binnen de kaders van een rechtvaardige globale samenleving. Dat is een raadzaam principe, zij het niet geheel origineel. Maar de originaliteit van *universeel subjectivisme* ligt elders: de theorie speurt actief naar ‘blinde vlekken’ in ons morele bestel. Zulke blinde vlekken zien wij in de hedendaagse vleesindustrie, alsook onze omgang met het milieu. Een legkip of een toekomstige bewoner van een vervuilde planeet is net zo goed het slachtoffer van onnodig leed als een onderdrukte Palestijn of een geïndoctrineerde mormoon. Door vlees te eten en niet duurzaam te leven dragen wij bij aan dit leed: daarom dienen wij onze consumentistische levensstijl te veranderen.

De alarmerende boodschap van *Harming Others* biedt een welkom tegenwicht aan ons gebrekkige besef van de uitbuiting van dier en milieu. Toch staan de meer radicale aspecten van Van den Bergs milieu-ethiek open voor discussie. Hieronder zal ik twee twistpunten uitlichten. Eerst laat ik zien dat er achter Rawls’ sluier een overdaad is aan onwetendheid. De mogelijkheid om ons in het lot van toekomstige generaties te verplaatsen is zo ambigu, dat het niet reëel is om te verlangen dat wij toekomstpersonen behandelen als morele alter ego’s. Vervolgens laat ik zien dat Singer’s nadruk op lijden te eenzijdig is. Het is helemaal niet zo erg om af en toe een biefstuk te eten – mits die biefstuk afkomstig is van een koe die een betrekkelijk stressloos bestaan heeft gekend.

Een lot zonder wereld

Wie is er eigenlijk gebaat bij de betere wereld die Van den Berg voor ogen heeft? Belangrijke begunstigers van zijn theorie zijn de generaties van de toekomst. Om die generaties nodeloos leed te besparen, dienen wij niet alleen onze ecologische voetafdruk te verkleinen, maar ook de groei van de wereldbevolking een halt toe te roepen. Achter de sluier van onwetendheid is een uitbundig leven op een dunbevolkte aardbol immers te verkiezen boven een miserabel bestaan in een overbevolkte wereld. Een wereld die door 1 miljard mensen wordt bevolkt biedt veel meer mogelijkheden voor duurzaam gebruik dan een wereldbevolking van 10 miljard. Dus door ons achter de sluier van onwetendheid in de schoenen van toekomstige generaties te verplaatsen, zijn wijzelf de (hypothese) begunstigers van een actieve strijd voor geboortebepaling.

Maar die redenering gaat alleen op als wij ons in de schoenen verplaatsen van de 1 miljard gelukkigen die de vruchten plukken van onze beperkte voortplanting – niet van de 9 miljard pechvogels wiens bestaan we daarbij opofferen! Die 9 miljard ongeboorte toekomstelingen hadden maar al te graag toegang gekregen tot een van de miljard beschikbare lotgevallen. Dit is problematisch voor het universeel subjectivisme: als wij achter de sluier van onwetendheid inderdaad ons hypothetische eigenbelang dienen, dan is het moeilijk voor te stellen waarom wij moedwillig ons geboortelot prijsgeven aan een ander.

We kunnen de spelregels van het gedachte-experiment aanpassen, door te stellen dat de 9 miljard lotgevallen die wij negeren slechts hypothetische lotgevallen zijn, en daarom moreel irrelevant. Achter de sluier van onwetendheid, luidt dan het argument, mogen wij ons alleen verplaatsen in lotgevallen die zich in de werkelijke wereld voordoen. Maar zo bezien hebben de 1 miljard lotgevallen van de toekomstige generaties net zo goed een hypothetisch karakter. Met toekomstige generaties zouden wij

volgens deze nieuwe spelregel dus geen rekening hoeven te houden. Dat klopt natuurlijk niet, want om die toekomstige generaties was het ons nu juist te doen!

Van den Berg zal dus moeten toegeven dat het helpen van toekomstige generaties niet alleen een kwestie is van hypothetisch eigenbelang. Is dit dilemma funest voor de theorie van universeel subjectivisme? Nee, maar het toont wel aan dat wij nuances moeten aanbrengen in de theorie. De idee dat mijn eigen leed moreel equivalent is aan het leed van een ongespecificeerd individu uit de toekomst is te extreem. Natuurlijk zijn toekomstige generaties belangrijk en natuurlijk moeten wij ons van hun bestaan vergewissen, maar het feit dat hun lot in zoveel onzekerheid is gehuld maakt dat belang wel wat minder acuut. Aan de gedachte dat ik mijzelf in de schoenen plaats van een mens (of dier) in 2112 zitten al zoveel haken en ogen, dat het eigenlijk niet meer zinvol is om te spreken van een hypothetisch eigenbelang. Ik kan mij van dat lotgeval wel enige voorstelling maken, net zoals de mens van 1912 zich wel enige voorstelling kon maken van het leven in 2012. Maar de mankementen van die voorstelling zijn te groot, om deze hypothetische toekomstpersoon in mijn handelen mee te wegen als ware hij mijn morele gelijke.

Hier keren we terug bij de vraag wie er nu eigenlijk gebaat is bij een duurzame omgang met het milieu. Is het ons werkelijk te doen om dat ene individu uit de toekomst, in wiens lichaam wij voor hetzelfde geld ter wereld waren gekomen? Hoe mooi dat ook klinkt, ons morele sentiment lijkt op minder rationele gronden gestoeld. Van de individuen die de toekomst bevolken hebben wij geen weet – maar wel van de geschiedenis waar zij uit voortkomen. Het is het voorbestaan van deze geschiedenis, van ‘onze wereld’, of liever nog: van ‘de mensheid’ waar wij werkelijk belang aan hechten. In die wens ligt een romantisch ideaal verscholen – een ideaal dat best verdedigbaar is, maar eerder op esthetische dan ethische gronden.

Een wereld zonder leed

Universeel subjectivisme is geen knuffeltheorie van al wat levend is: het gaat Van den Berg om het leven dat wij als mens actief manipuleren, waarbij wij een groter leed veroorzaken dan strikt noodzakelijk is. Het probleem is niet dat wij dagelijks insecten verstampen en af en toe een mug doodslaan, maar dat wij op industriële wijze complexe zoogdieren fokken, vetmesten en executeren ten behoeve van onze smaaksensatie. Daarmee creëren we een hoeveelheid dierenleed die alle morele perken te buiten gaat. De wereld was een stuk beter af geweest, zo meent Van den Berg, als deze fabrieksdieren nooit waren geboren.

Wie niet ter wereld komt, die zal daar ook de last niet van dragen. Maar als niet geboren worden een manier is om onnodig leed op de wereld te verminderen, en een wereld met zo min mogelijk leed ons streven is, vormt een wereld waarin *niemand* geboren wordt dan niet de meest effectieve oplossing? Voor een moraal die slechts gericht is op het ‘ont-leden’ van de wereld, is de beste van alle mogelijke werelden een levenloze wereld!

Dit is een *reductio ad absurdum* – de ultieme consequentie van het universeel subjectivisme is zo ver doorgevoerd, dat de theorie niet langer houdbaar is. Opnieuw betekent dat niet meteen dat wij de theorie moeten verwerpen; met enig sleutelwerk kunnen wij haar wellicht weer op de been helpen. Het probleem zit hem in de eenzijdige focus op leed als moreel ijkpunt. Die eenzijdige focus maakt de theorie te steriel. Lijden is beslist een belangrijke morele categorie, maar het is niet de enige. Een individu zal zich achter de ‘sluier van onwetendheid’ heus niet alleen rekenschap geven van het leed dat de wereld kent, maar ook van de meer positief georiënteerde mogelijkheden om een aangenaam en waardevol bestaan op te bouwen.

Leed is geen absoluut begrip, maar komt in gradaties. De manier waarop een halfdood geslagen mug lijdt, verschilt van het lijden van boerderijdieren. Een mens kan meer lijden dan een koe, en een koe kan meer lijden dan een mug. Die constatering is geen blijk van arrogantie, maar gebaseerd op objectieve graadmeters zoals levensduur en complexiteit van het zenuwstelsel. Sterker nog, als wij een ‘schaal van het lijden’ zouden opstellen, dan moeten daarin nog meer variabelen worden meegenomen die de mens op een hoger niveau plaatst dan andere diersoorten. Zo beschikt de mens over een rijk geestelijk leven, dat zelfs bij het slimste varken nagenoeg of geheel afwezig is. Dat enorme verschil in geestelijke rijkdom maakt het moeilijk om menselijk leed op een genuanceerde manier met dierenleed

te vergelijken. Bereiken wij niet een meer afgewogen moreel oordeel door lijden nader te specificeren, en te relateren aan andere morele categorieën?

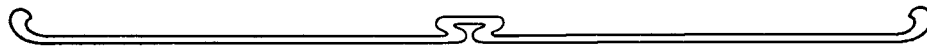
Van den Berg raakt met zijn aanklacht tegen de bio-industrie een belangrijk punt: de achteloze wijze waarop wij fabrieksdieren behandelen is niet te rechtvaardigen en zou per direct tot halt moeten komen. Maar daaruit volgt nog niet de veel extremere conclusie dat wij helemaal geen vlees meer mogen eten. Het is best mogelijk voor boerderijdieren om een redelijke kwaliteit van leven te hebben, redelijk genoeg om ons niet bezwaard te voelen wanneer er een biefstuk op ons bord ligt. De koe die in de wei stond beschikt immers niet over de geestelijke vermogens om zich van zijn lot als biefstuk bewust te zijn, en heeft daarom ook niet onder die gedachte te lijden. Het probleem van de bio-industrie schuilt in het gebrek aan regelgeving van hogerhand, gepaard aan een *overmatige* consumptie van vlees – niet in onze carnivore eetgewoonten als geheel.

Conclusie

Harming Others behandelt zowel de grondslagen, theorie als praktijk van het morele handelen. De wereld te bezien achter een ‘sluier van onwetendheid’ vormt een eerlijke procedure om universele morele standaarden te formuleren, zonder ons op een bovennatuurlijke wetgever te hoeven beroepen. Uit dit gedachte-experiment destilleert Van den Berg een moraal die gericht is op het ideaal van een vrije, humane samenleving, en confronteert hij ons met het misbruik van dier en milieu. Hoewel *Harming Others* de juiste lijnen uitzet voor een seculiere moraaltheorie, is het pleidooi op sommige punten *te* radicaal – meer dan Van den Berg filosofisch kan verantwoorden.

Dat wij in ons handelen rekening dienen te houden met toekomstige generaties staat buiten kijf. Het argument dat wij rekening met hen moeten houden omdat *wij* die toekomstige generaties hadden kunnen zijn, stuit echter op problemen. Het is ons niet zozeer om de specifieke, hypothetische lotgevallen van toekomstindividuen te doen, maar eerder om het bloeien van ‘de mensheid’ als zodanig. Het universeel subjectivisme zal zijn theoretische kaders moeten bijstellen om zich hiervan rekenschap te geven.

Van den Berg overtuigt dat de bio-industrie een kwaad is – maar niet vlees eten per se. Dat een fabriekskoe als opgehokt vleesproduct een armzalig en stressvol bestaan leidt behoeft geen twijfel. Maar waarom zouden wij allen vegetariër moeten worden, of liever nog veganist? Indien wij dieren een waardig bestaan kunnen garanderen, dan hoeven wij ons in het eten van vlees niet belemmerd te voelen.

Aanlevering kopij voor De Vrijdenker

Het gebeurt nog steeds dat kopij voor De Vrijdenker schriftelijk wordt aangeleverd. Ook krijgen we soms krantenknipsels toegestuurd met de vraag of dit misschien een geschikt onderwerp is voor publicatie. De redactie kan deze inzendingen helaas niet in behandeling nemen. We ontvangen graag kopij maar wilt u die wel digitaal aanleveren?

Daarnaast verzoeken wij u de artikelen niet al te lang te maken. Vier pagina's – in 11 punts Times New Roman – is echt het maximum. Als u vindt dat uw onderwerp zich niet leent voor een kort artikel, kunt u overwegen het in 2 of meer afleveringen aan te bieden. En, o ja – maar dat spreekt voor u natuurlijk vanzelf – het moet wel iets met vrijdenken te maken hebben.

De redactie

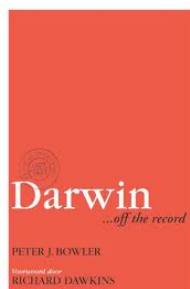
Peter J. Bowler – Darwin ...off the record

ENNO NUY

Wie graag wil weten hoe Darwin tot zijn theorieën kwam maar niet de tijd heeft om daar grote naslagwerken op na te pluizen, kan zijn voordeel doen met een samenvatting. Maar vindt maar eens een samenvatting die recht doet aan het werk van zo 'n formidabele wetenschapper.

De Engelse uitgever Duncan Baird Publishers geeft een serie Q&A uit (eerdere uitgaven behandelden Picasso, Boeddha, Dickens, Freud en Shakespeare) en deze handzame boekjes zijn gelukkig ook alle in het Nederlands verschenen.

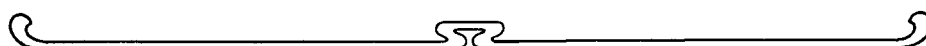
Op basis van vraag en antwoord word je door middel van een interview wegwijs gemaakt in het denken en doen van Darwin. De geportretteerde wordt geïnterviewd in het heden, wat ons in staat stelt hem te confronteren met de ontwikkelingen sinds het verschijnen van het oorspronkelijke werk.

Dit procedé stelt hoge eisen aan de interviewer die toch een ingewijde zal moeten zijn in de materie van zijn hoofdpersoon, wil er een bruikbare en enigszins betrouwbare samenvatting uit het interview voortvloeien.

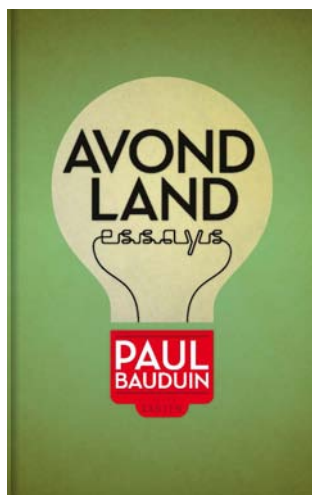
Ofschoon in deze uitgave geen enkele informatie over de samensteller annex interviewer wordt verstrekt (en dat is toch echt een verzuim), zit het met de kwaliteit van dit werkje wel goed. Peter J. Bowler is goed in de materie ingevoerd en heeft als biologisch historicus vele publicaties over Darwin en de evolutieleer op zijn naam staan. En dat betekent dat in kort bestek leven en werk van Darwin recht worden gedaan, terwijl de in het heden geplaatste Darwin op een volstrekt plausibele, logische en consistente wijze antwoord geeft op de vragen die hem gesteld worden.

Interessant zijn natuurlijk de kwesties betreffende het sociaaldarwinisme en het geloof. Heel leuk en vooral verhelderend en informatief, deze benadering van een complexe materie. Voorzien van een voorwoord door Richard Dawkins. Deze boekjes nodigen uit tot nadere kennismaking met de hoofdpersoon.

Peter J. Bowler – Darwin ...off the record, Uitg. BBNC Uitgevers, 2011, 151 pagina's

Presentatie Avondland-essays van Paul Bauduin

Wees welkom op de boekpresentatie van Avondland-Essays van Paul Bauduin

Historicus Maarten van Rossem start om 14.00 uur met een inleiding.

Datum: zaterdag 31 maart 2012 van 14.00-16.00 uur

Plaats: Foyer van Theater Kikker, Ganzenmarkt 14, 3512 GD Utrecht (1ste verdieping, lift aanwezig)

Het boek is vanaf 23 februari leverbaar.

Wil je het alvast bestellen?

Stuur dan een mail naar info@uitgeverij-xanten.nl.

Voor meer informatie zie www.uitgeverij-xanten.nl

Oud-West

MENNO WIGMAN (1966) is de nieuwe stadsdichter van Amsterdam

‘Merde à Dieu’ — Arthur Rimbaud

We leven hier met Turken, Marokkanen,
Afganen, Koerden, sikhs en Pakistanen
en we zijn bang. En ik, een blanke man,

ni Dieu, ni maître, taai en zonder hoop
op tuintjes na de dood, ik peil mijn straat
vanaf drie hoog en zie hoe men verhit

de klok rond bidt, op vale vloeren ligt
en naar een godshuis draaft waar men vereert
en eeuwig collecteert. Een zure godheid,

er huist een gure godheid in mijn wijk
voor wie het bitter knielen is en ik,
ik troon op mijn balkon en denk: de zon,

kijk dan godverdomme, daar komt de zon
mijn kamer ingerold, wat zou ik beven
bij die gloed, wat zou ik bidden als het licht

straks stil en ongestraft de dag dichtschroeft?

Uit *Mijn naam is Legioen*, Amsterdam: Prometheus, 2012

De **Vrije Gedachte regio Noord** nodigt u uit voor een bijeenkomst op donderdag 22 maart 2012, van 19u30 tot 22u in het Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2 in Groningen.

Wij zijn kinderen van het licht, maar welk licht?

Inleider Ben Warner

Verschuiving van uitgangspunten kan onze kennis doen groeien. Van het denkraam van Aristoteles zijn wij mensen via het mechanistische concept van Newton, beland in de nanowereld van de kwantumfysica. Het duurt altijd even voordat dergelijke grote natuurkundige concepten tot de gewone burger doordringen. Wat zijn de gevolgen van de overgang van het mechanistische denken naar het kwantumfysische denken? En wat kan dit betekenen voor de samenleving? Deze lezing gaat niet over formules, maar over menselijke gedragingen en perspectieven. Wat leert het ons over de mens zelf? Kortom: genoeg stof om over na te denken en om over mee te praten.

De Canon van de Godsdiensthysterie

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd.

Habijt

Als non heb ik één eigenaardigheid
Zegt u nu zelf, dat is toch niet echt veel?
Ik heb nog nooit een regel overtreden

Ik hou mij stipt aan ieder ritueel
En ga mij vroom tebuiten aan gebeden
Des morgens en des middags en des nachts

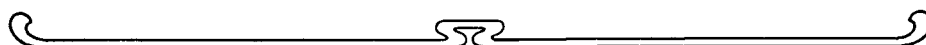
Toch word ik door de zusters hier gemedend
Alleen omdat ik dikwijls onverwachts
Met smaak in mijn collega-nonnen bijt

Maar verder ben ik geestelijk gezond
Al ben ik altijd de gebeten hond

Duisland, vijftiende eeuw.

Een Duitse non ontwikkelt de gewoonte haar metgezellen te bijten, een gewoonte die snel door haar ordegenootjes wordt overgenomen. Het blijkt besmettelijk en al spoedig verspreidt de ziekte zich door Duitse kloosters, voornamelijk in Saksen en Brandenburg.

Ook Nederland raakt besmet en tenslotte dringt de bijtmanie zelfs door tot in Rome.

A G E N D A

- 30 maart:** Universiteit van Humanistiek te Utrecht: 'Wat is vrijdenken?' Aanvang 19:00 uur
Inlichtingen: Floris van den Berg
- 21 april:** Universiteit van Humanistiek: Algemene Ledenvergadering Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte, aanvang 11:00 uur
- 19 mei:** Vrijdenkersdag: 'pseudoreligies'
- 16 juni:** Atheïsmedag: 'politieke religies'
- september:** Vrijdenkerswandeling door Delft o.l.v. Jan Miske (datum volgt)
- 13 oktober:** Anton Constandse Vrijdenkerslezing door Nelleke Noordervliet;
Uitroeping Vrijdenker van het jaar 2012

Voor alle evenementen geldt: nadere informatie volgt.

Spiegeltjes en kraaltjes

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Godsdiensten van diverse pluimage beweren met stelligheid dat men slechts door hun Opperwezen plezierig in het hiernamaals kan vertoeven.

Om in een Opperwezen te kunnen geloven, moet men eerst het Opperwezen leren kennen. Onbekend maakt onbemind. Nu minder, vroeger schering en inslag, trokken zendelingen en missionarissen naar Donker Afrika. Daar kwamen ze met de blanke Jezus op de proppen. Zoon van God en een niet aangeraakte, dus versmadede maagd. Ik vraag me met respect af: hoe kregen ze bosnegers zo gek dat ze in Jezus gingen geloven?

Daar moeten in die tijd heel wat spiegeltjes en kraaltjes aan te pas zijn gekomen. Dat is geen onzinnige gedachte. Als kind werd mij tijdens catechisatie verteld dat in de hemel alle straten van goud waren. Hoe ver kun je gaan in je gekheid? Ver! Er zijn verhalen bekend van geestelijken die langs boerenstreken trokken om boerenfamilies bij leven al een plaatsje in de hemel te verkopen. Katholieken tracht men nog steeds (het lukt niet meer zo goed als vroeger) wijs te maken dat men in gewijde grond begraven moet worden, zo niet dan komt men boven niet aan.

Ik overdrijf? De Paus beweert dat condoomgebruik een doorn in het Goddelijke oog is. In veel Midden- en Zuid-Amerikaanse landen is de levensstandaard laag. Werkloosheid en criminaliteit vormen problemen. De daar overwegend katholieke gezinnen zijn doorgaans te groot, moeder krijgt te veel kinderen. Condoomgebruik kan zeker helpen ongewenste uitbreiding tegen te gaan. “Nee,” roept de paus, “laat Gods water over Gods akkers stromen. Geen condooms!” Maar toegegeven, hij zet er iets tegenover: tijdens de kerkdienst laat hij door zijn ondergeschikten een plastic pop met aureool boven het hoofd en uitgestreken smoeltje op een draagbaar door de kerk voeren. De gelovigen slaan abrupt een kruisje. En zie: de maagd Maria, moeder van Jezus, heeft voor dat moment alle sores weggenomen. Hoe ver staat dit af van spiegeltjes en kraaltjes?

Hoe spel je Bosnegers, pygmeeën en Papoea's iets op de mouw? Hoe spel je ontvankelijke mensen iets op de mouw? Was de mensheid in totaliteit maar in staat om die door slimme lieden ontwikkelde geloofsconstructies heen te zien en het pakketje overboord te smijten. Denk je eens in: geen geloofsconflicten.

Processie in Cuzco, Peru: het heiligenbeeld en een van de dragers

Denk om dicht bij huis te blijven aan Noord-Ierland. Denk aan de religieus-geënte oorlogen in het Midden-Oosten. Denk aan Allah's volgelingen met bomvesten. Denk aan het Verzetsleger van de Heer met hun kindsoldaten en moordpartijen. Denk aan “geestelijken” die zich aan kinderen vergrijpen. Denk aan de EO die nog steeds het officiële standpunt huldigt dat de wereld in zes dagen is geschapen en God daarna een rustdag nodig had. Spiegeltjes en kraaltjes!

Wat zou de oplossing kunnen zijn? Geloof in het voortschrijdende, nuchtere, intelligente, evoluerende denkvermogen van de mens. Breng empathie op voor alles dat bestaat. Oorzaak en gevolg en omgekeerd is een aardse wet: daar kom je niet straffeloos omheen. We kunnen het mét elkaar, maar verliezen het tégen elkaar. We moeten/hoeven niet meer te kibbelen over het geloof, oorlog te voeren en ons te rangschikken naar religieuze verdichtsels. Wij zijn mensen en zeer voldoende intelligent om ons niet naar prehistorische fabelen te richten.